

VITA S. CÆSARII EPISCOPI.

LIBER PRIMUS.

AUCTORIBUS CYPRIANO, FIRMINO ET VIVENTIO EPISCOPIB.

Ex ms. S. Martini a Campis Paris.; ordinis Cluniacensis, collato cum editione Mabillonii. — Commentarium Bollandianum qui Vitæ præmittatur, typographorum incuria hic omissum, infra exhibemus.

PRÆFATIO.

1. Quia, reverenda nobis virgo Cæsaria (a), cum chore sodalium monacharum tibi commisso, petis a nobis ut vitam et conversationem beatæ memoriæ sancti Cæsarii institutoris nostri [Mabillon., vestri] ab exordio repetentes comprehendere litteris debeamus, per quam illius vita præmio fruitur (b), cujus beatitudo sermone mortalium non potest explicari: quamvis olim per totum mundum ipso etiam hic vigente fuerit venerabiliter divulgata: nefas tamen e se credimus, si tam sancto desiderio minime pareamus: præsertim cum hoc monasterio vestro, ac magis ipsius, ad vicem possit ejus esse præsentis; et nos dum de ipso loquimur, ipsum nos etiam videre quodammodo gratulemur. Deo igitur juvante, aggrediemur implere quod postulatis. Et multa quidem ipsius beatissimi domni [Mab. addit Cæsarii] nobis ratione comperta, multa a nobis ipsis visa, nonnulla etiam venerabilium presbyterorum sive diaconorum, discipulorum suorum, relatione prolata didicimus, præcipue tamen [Mab. addit venerabilis] Messiani presbyteri et fidelissimi viri Stephani diaconi, qui ab adolescentia illi servierunt, ea duntaxat quam minus onerent et sint a prolixitate submota.

2. Unum tamen hoc in præsentis opusculi devotione a lectoribus postulamus, ut si casu scholasticorum aures atque iudicia nos simplices contigerit relatores attingere, non arguant quod stylus noster videtur pompa verborum et cautela artis grammaticæ destitutus, quia actus nobis et verba vel merita tanti viri cum veritate narrantibus lux sufficit ejus operum et ornamenta virtutum. Etenim memoratus dominus Cæsarius, quem habemus in opere, solitus erat dicere: Nonnulli rusticitatem sermonum vitant, et a vitæ vitis non declinant. Meretur siquidem hoc et Christi virginum pura sinceritas, ut nihil fucatum

(a) Hæc Cæsaria non est soror S. Cæsarii, quæ ante ipsum erat defuncta, ut patet ex num. 44, sed abbatissa ejusdem monasterii, quæ illi erat successa, ut ibidem dicitur.

(b) Multum hic in verbis dissidet Mabillonii editio, quam lector poterit videre.

(c) Id est, apostolorum.

(d) Cabilonum urbs est Galliæ in ducatu Burgundiæ ad Ararim sita, episcopalis sub archiepiscopo Lugdunensi, et satis nota, vulgo Challon seu Châlons-sur-Saône ad distinctionem alterius.

(e) Sensus hic non omnino perfectus est, at idem in mss. et editis.

(f) Hic phrasia corrupta est apud Mabillonium, ubi legitur: Priusquam spatium præteriret unius anni,

A nihil mundana arte compositam, aut oculis earum offeratur, aut auribus placiturum: sed de fonte simplicis veritatis manantia purissimæ relationis verba suscipiant. Atque ideo noster iste sermo, integritatis religione contentus, renuit mundanam pompam, respuitque cum suis operibus gloriæ mundanæ jactantiam; et potius delectatur eloquio piscatorum (c) concordare, quam rhetorum. Nunc igitur unusquisque vivendo sequi appetat, quod legendò scire festinat.

CAPUT PRIMUM.

Sancti patria, parentes, vita clericalis et religiosa usque ad episcopatum.

3. Sanctus ac beatissimus Cæsarius Arelatensis episcopus, territorii Cabilonensis (d) fertur indigena: cujus parentes æque prosapiæ (e) (quod est magnum et præcipuum honoris ac nobilitatis exemplum) supra omnes concives suos fide potius et moribus flourerunt. Qui venerabilis ac sanctus, cum septimum seu amplius gereret ætatis annum, ex vestimentis quæ circa se habuisset, absque ulla dubitatione pauperibus tribuebat. Sæpe domi seminudus revertens vir beatus, cum visus a parentibus suis fuisset, cum districtione discussus quid de vestimentis fecerit, ipse hoc tantummodo respondebat, a transeuntibus sibi fuisse sublata.

4. Igitur sicut arbusculæ quædam stirpibus nobilibus fructificare solent antequam crescere, in quibus utique quanto est ætas minor, tanto ubertas est gratiosior: ita in illo viro sancto inter ipsa infantie rudimenta lætum vernantis spei germen adeo erupit, ut priusquam spatio floreret ætatis [fructum exuberaret ingenii. Cum ergo octavum decimum gereret ætatis] annum (f), ignorante familia vel parentibus incolatum cupiens regi celestis adipisci, se illius temporis pontificis sancti Silvestri (g) vestigiis præ-

quod plane mendosum est. In ms. nostro prætermissa erant verba unis inclusa, quod transcriptor a voce ætatis, priori loco posita, transiisset ad illa quæ sequuntur post eandem vocem deinde repetitam. Nam omnia quæ in textu dedi leguntur in ms. nostro Bisonticensi, et in Arelatensi aoud Mabillonium in notis.

(g) Colitur S. Silvester 20 Novembris, ut notantur majores nostri tom. III Martii, pag. 516, ubi inventio corporis narratur occasione aliorum sanctorum qui simul inventi. Plura igitur de eo dabimus ad illum diem. Consuli interim potest Gallia Christiana recensa tom. IV, col. 863, ubi ex Turonensi Ecclesiam illam administrasse dicitur annis 42.

missa supplicatione prostraret, petens ut ablatis sibi A capillis, mutatoque habitu, divino eum pontifex servitio manciparet, nec pateretur ultra supplicem [Mab., se] a parentibus ad prædium affectusque pristinos revocari. Agente ergo pontifice gratias Christo, nulla exstitit votis optimis mora. Cumque inibi biennio seu amplius sub hac inchoatione servisset, divinæ gratiæ instigatione succensus, deliberat arctius semetipsum expeditiusque juxta Evangelium divino mancipare servitio, ut pro amore regni cœlestis non solum parentibus, sed et patriæ redderetur extraneus.

5. Arrepta itaque salubriter fugiendi de sæculi compeditus libertate, Lirinense (a) monasterium tiro sanctus expetiit. Cumque iter cum uno tantum famulo socius ageret, coram inquisitoribus missis matris suæ, flumen transiens visus ab eis non est. Diabolus vero in quemdam ingressus miserum, insequens iter ejus, post tergum incessanter clamabat: Cæsari, non vadas. Quem ille bibendi poculo benedicto porrectoque statim curavit: quod a memorato ejus comite referente compertum, ipsamque constitit eum primam fecisse virtutem. Susceptus ergo a sancto Porcario (b) abbate, vel ab omnibus senioribus, cœpit esse in vigiliis promptus, in observatione sollicitus, in obauditione festinus, in labore devotus, in humilitate præcipuus, in mansuetudine singularis, ita ut quem instituendum susceperant in disciplinæ regularis initiis, perfectum se invenisse gauderent in totius institutionis augmentis.

6. Post parvum igitur tempus in cellario congregationis eligitur. Attente et studiose ergo cœpit his tribuere velle quibus necessarium erat, vel si [Mab., etiamsi] abstinentiæ amore nihil peteret; illis vero quibus probaverat necessarium non esse, nihil tribuebat, quamvis vellent accipere. Unde factum est ut quibus adversa erat sancta discretio, supplicarent abbati ut deberet a cellario removeri, quod et præstitum est. Mox cura postposita [addit Mab. IV], desiderata se

(a) Baudrandus in Geographia Lirinensem insulam describit hoc modo: « Lérina, insula Gallie Narbonensis Plinio, quæ Lirinum et Lirinus dicitur apud scriptores ecclesiasticos, nunc *île Saint-Honorat* lucolis, *Sant-Honorat* Nalis, insula est parva Gallie, in ora Provinciæ, in mari Gallico, ubi Lirinense cœnobium præclarissimum, vix 2 leucis ab Antipoli dissita in meridiem, et 5 a Foro Julio in ortum, ipsa et Lero vulgo *les îles de Saint-Honorat et de Lérins* dicuntur, sed Lero major, et septentrionalior Lérina, a qua tenui freto separatur. De viris sanctis, qui magno numero prodierunt ex cœnobio Lirinensi, multa collegit Vincentius Barralis jam ante laudatus.

(b) « Hic Porcarius abbas diversus est ab alio cognomine, qui octavo sæculo martyrium passus est, » inquit in notis Mabillonius. De S. Porcario II et sociis martyribus actum est tom. II Augusti, ubi pag. 784 utriusque Porcarii distinctio latius probatur.

(c) *Typus* vel *typhus* pro febris accessione, vel ipsa febris, non raro reperitur, ut videre est in Glossario Caugii.

(d) Apud Sirmondum tom. I, col. 827, exstat epistola S. Ennodii ad Firminum, quem Sirmondus in notis eundem putat cum hoc nostro.

(e) Mabillonius tom. I Annalium pag. 20, de Pome-

tandem legendi, psallendi, orandique, et vigilandi assiduitate mactavit; ut adolescentiæ corpus invalidum, quod palpare potius quam debilitare decuerat, offecerit crucis nimietate curvatum pariter et contractum: ita ut de exigua oleris seu pulcullæ coctione, quam sibi dominico die parabat, usque in alia dominica [Mab., alteram dominicam] victum traberet.

7. Hæc igitur in exordiis meritorum ejus bona fulserunt: quæ sequenti vita multiplicibus sunt augmentata virtutibus. Robur namque carnis attrivit, ut virtutem spiritus spei ac fidei soliditate firmaret. Et, ut ait Apostolus, triumphans de se sibi, ut coronari mereretur, evincens, interioris hominis exteriora transcripsit, ac præclaræ mentis imperiis rebellis corporis incitamenta abiecit. Post hæc tamen stomacho fatiscente typhum (c) quartanæ febris incurrit. Cumque de infirmitate ipsius abbas sanctus graviter turbaretur; et inter magistrum atque discipulum quemadmodum [*id est* quodammodo] esset agriudo divisa, ut ille animo laboraret, hic corpore; respiceretque sanctus Pater in cœnobium nullum eidem remedium posse præstari: ubi etiamsi medicus adesset, fervens ad spiritualia pueri consuetudo nihil sibi pateretur de abstinentiæ frenis et vigiliarum rigore laxari; jubet eum, imo cogit beatissimus abbas ad civitatem Arelatensem causa recuperandæ salutis adduci.

8. Erat igitur tempore illo Firminus (d) illustris et timens Deum, et proxima ipsius materfamilias Gregoria, illustrissima feminarum in prædicta urbe Arelatensi, quorum studio et vigilantia curaque circa clericum et monachos, circaque cives et pauperes civitatis, prædicta reddebatur illustrior. Uterque enim proprias opes non consumebant mundana luxuria, sed ad paradisum sibi eas deportatione pauperum transmittabant. Qui prædictum S. Cæsarium ad se causa misericordiæ receperunt. Erat autem ipsis personis familiarissimus quidam Pomerius (e) nomine, scientia rhetor, Afer genere, quem ibi singularem et cli-

rio ita scripsit: « Pomerius, rhetor ille Afer cui apud Arelate erudiendus traditus est Cæsarius, alius videtur a Juliano Pomerio, qui libros scrip-it de Vita contemplativa, tametsi ambo Afri fuere atque ambo monachi. Pomerius quippe ille Arelatenis abbas nomine compellatur in duobus Ruricii Lemovicensis antea citatis epistolis (videlicet lib. I, epist. 17, et lib. II, epist. 9, apud Henricum Canisium editis tom. I Thesauri Monumentorum); et Julianus Pomerius, cum episcopus esset, voluit, uti ipse testatur, sarcina episcopatus sui deposita, elongari fugiens, et manere in solitudine: quæ duo, episcopalis nempe dignitas et solitudo, Pomerio Arelatensi non conveniunt. » Attamen hæc opinio difficultate non caret: vix enim credibile apparet, duos fuisse Pomerios, qui ambo fuerint Afri, ambo patriam reliquerint, ambo monachi instituto atque arte rhetores existerint. Hinc Benedictini, qui Historiam litterariam Franciæ ediderunt, tom. II, pag. 669, Mabillonium recte refutant, et vocem *episcopatus* improprie sumunt pro administratione monasterii, cujus abbas erat Pomerius. Horum sententia præceptor, ut e-uniformior toti antiquitati. Quidam scriptores existimant Pomerium abbatem fuisse in insula Arelati suburbana, ubi abbas deinde fuit Cæsarius Pomerio

rum (a) grammaticæ artis doctrina reddebat. Concipiunt igitur animo personæ generosæ, quatenus tanta Dei gratia S. Casarius refertus, tantaque memoria dono Christi videretur esse fultus, ut sæcularis scientiæ disciplinis monasterialis in eosimplitas polleteret.

9. Sed eruditionis humanæ signimenta non recepit, quem instruendum per se sibi divina gratia præparavit. Libram itaque quem ei legendum doctor traderat, casu vigilia lassatus in lectulo sub scapula sua posuit : supra quem cum nihilominus obdormisset, mox divinilus terribili visione percussus ; et in soporem aliquantulum resolutus, videt quasi scapulam in qua jacebat, brachiumque quo innixus fuerat codici, dracone colligante corrodi. Excussus ergo e somno, territus ipso visu, terribilius se ex eodem facto cœpit arguere eo quod lumen regulæ salutaris sultæ mundi sapientiæ voluerit copulare. Igitur contempsit hæc protinus, sciens quia non deesset [Mab., esset] illis perfectæ locationis ornatus, quibus spiritalis eminaisset intellectus.

10. Post aliquos autem dies suprascriptæ personæ suggererunt S. Eonio (b), episcopo civitatis, dicentes esse quemdam penes se venerabilem monachum et omni laude præcipuum, cujus personam deberet familiari et privata interrogatione cognoscere. Jubet igitur eum ad se perducî. Præsentatum ergo sibi S. Casarium venerabilis Eonius episcopus diligentius percunctatur, quis civis esset, quibusve parentibus fuerit procreatus. Cumque incolatum civitatis et parentum publicasset originem, congaudens saucta alicritate episcopus dixit : Meus es, fili, concivis pariter et propinquus ; nam et parentes tuos reminiscor optime, et per consanguinitatem parentali recordatione complector. Cœpit ergo juvenem, non ut peregrinum sive extraneum, sed respectu attentiori intimis cordis oculis contemplari. Mox ergo ab abbate suo sancto Porcario eum expetiit. Rogante igitur beato viro Eonio episcopo, licet ab invito conceditur. Illico diaconus, dehinc presbyter ordinatur.

11. Nunquam tamen canonicam modulationem monachi, nunquam instituta Lirinensium vel modicum subrelinquens, ordine et officio clericus, humilitate, charitate, obsequio, cruce monachus permanebat. Ad recessum vero matutinis aliisque conciliis primus de intrantibus, ultimus de egredientibus aderat. Non visus, non auditus animum beati viri a cælestium bonorum neclare sequestrabat, ita ut vul-

substitutus. Probabilis apparet hæc sententia, præsertim quod Pomerius a S. Ennodio in epistola ad eum data vocetur *alumnus Rhodani*. Videri potest hæc epistola apud Sirmondum innox laudatum col. 826. Plura de Pomerio ejusque scriptis in assignata Historia litteraria Franciæ.

(a) Hic locus diversimode legitur. Sirmondus in notis ad epistolam Ennodii ad Pomerium verba citat hoc modo : *Quem ipsi singulariter charum*, etc. Ms. nostrum habet : *Quem sibi singularem ecclesiarum* quod apparet mendosum. Ilac de causa editionem Mabillonii hic secutus sum.

(b) De S. Eonio agemus ad 30 Augusti, quo colitur.

tus ejus qualitas nescio quid semper videretur remittere cælesti. Post hæc autem defuncto abbati in suburbana insula civitatis, dirigitur a sancto Eonio beatus Casarius Pater, ut monasterium (c), quod fuerat recentius destitutum obitu rectoris, ipse in eadem reverentiæ auctoritate succedens, ad disciplinam formaret abbatibus. Suscepit ergo vitam in suburbano cœnobio libens, quam etiam intra urbem quotidianis semper excolebat actibus et votis semper optabat, monasteriumque prædictum taliter quotidiana instantia et divinis informavit officiis et inibi hodieque Deo propitiante servetur.

CAPUT II.

Invitus ad episcopatum promovetur ; divina officia disponit, ac ferventer prædicationibus vacat ; infirmis, captivis et pauperibus consulit ; falso accusatus relegatur ; agnita deinde innocentia, honorifice revocatur ; ignem compescit, pluviam obtinet, etc.

12. Dum ergo antelata insula [addit Mab. parum] ultra triennium in abbatis officio conversatur, sanctus Eonius clerum vel cives alloquitur, et ipsos dominos rerum per internuntios, ut, cum ipse, Deo volente, migrasset ad Christum, nullum sibi alterum quam S. Casarium eligerent fieri successorem : quatenus ecclesiasticum vigorem, quem querebatur in multis regulis ægritudine sua fuisse mollium, per servum Christi Casarium ad statum suum et vigorem gratularetur revocari fraternitas ; essetque subsequenti labor emolumentum aliquatenus decessoris (d), ut, cum talem posterum relinquebat, augmentum æternæ hæreditatis etiam in sanctissimi viri electione perciperet ; et non deesset post transitum socius electionis voto, qui etiam superstes auctor existit in decreto. Itaque his omnibus divina Providentia fideliter ordinatis, securus de successore beatus Eonius migravit ad Dominum. Cum ergo pervenisset ad notitiam de quo loquimur, Patris nostri, vera opinio quod esset ordinandus episcopus, inter quasdam sepulturas latibulum requisivit. Sed abscondus esse non potuit, quem detexit non culpa, sed gratia. Itaque de quadam sepultura trahitur vivus, quem non mortuum, sed abscondum vitæ claritas ostendebat.

13. Igitur episcopatus sarcinam coactus suscepit, mansuetoque jumento Christi impositum onus modestiæ temperamento portavit. De profectibus itaque cunctorum sollicitus et providus pastor, statim instituit, ut quotidie tertiæ, sextæque et nonæ (e) opus in Sancti Stephani basilica clerici cum hymnis cantantibus

(c) Hujus monasterii (quod ab Honorato conditum censet Saxius in Pontif. Arelat.) nullum amplius exstat vestigium. Ex eo prodiit S. Ailheus sive Alveus, Hiberniæ abbas Patricius, de quo Colganus in actis SS. Hiberniæ 12. Septembris. Ita Mabillonius ad hunc locum. An S. Alveus ibi floruerit sub Casario, ut affirmant aliqui, loco suo discutietur.

(d) In ms. nostro, quod hic de re erendum censui, mendose legitur *successoris*.

(e) Ogitur primæ officium, ut advertit Mabillonius, quod d'è dominico, sabbato, et festis solemnibus duntaxat dici voluit, ut constat ex appendice quam regulæ monialium subjicit. Hæc canonici eo tempore uedum ordinarunt, prout hodiecum sunt.

rent, ut si quis forte sæcularium vel pœnitentium A sanctum opus exsequi ambiret, absque excusatione aliqua quotidiano Interesse possit officio. Ipse vero spreto omni sollicitudine curaque terrestri; ad instar apostolorum solertiam culturæ in dispensatione ordinatoribus et diaconibus credidit sub Dei obestatione committendam, et totum se verbo Dei et lectioni, inquietis etiam prædicationibus mancipavit. Revera ut spiritalis medicus, qui morborum vitia curaret inserta [et prohiberet malis cogitationibus nascitura; tantamque ei Deus gratiam de se dicendi dedit (a)], ut quidquid oculis videre potuisset, ad ædificationem audientium pro similitudinis consolatione proponeret. Tantum voluminum sacrorum seriem commendavit, sic semper recentia congregavit, ut de veteribus nihil amitteret, similis templo Dei, quod et novos quotidie hospites suscipit, et fovet antiquos; et ita semper crescit adventantium introitu, ut nunquam veterum discessione minuat. Ita quantalibet, si res poposcit, divinatorum voluminum exempla seriemque narravit, quasi de libro cognita recenseret, non quasi de memoriæ thesauro olim lecta proferret, implens illud Evangelii dictum de homine qui de thesauro suo profert nova et vetera. Adventantes vero pontifices sive presbyteros, cunctosque ordinis divini ministros, sive loci cives, sive etiam extraneos, ut salutavit atque oravit, paululum de concivium vel suorum affectu saluteque consuluit.

14. Mox vero armis sanctæ prædicationis arreptis, de umbra præsentium disputans, de perennitate beatitudinis persuadens, alios dulci invitavit alloquio, alios acriori deterruit, alios minando, alios blandiendo correxit, alios per charitatem, alios per restrictionem revocavit a vitiis, alios quasi in proverbii generaliter monens, alios asperius et sub contestatione divina increpans, ut monita sequerentur, æterna cum lacrymis supplicia minabatur, prout singulorum noverat aut virtutes, aut mores, aut vitia. Ista prædicationem proferebat, ut et bonos incitaret ad gloriam et malos revocaret a pœna. Sicut bonus medicus diversis vulneribus diversa medicamina providebat, offerens non quod unumquemque delectaret, sed potius quod curaret; non inspiciens voluntatem ægroti, sed sanitatem desiderans competentem infirmis, ipsosque pontifices sanctos, et reliquos rectores Ecclesiæ granditer increpabat, ut plebi sibi commissæ indesinenter spirituale pabulum ministrarent; dicens: Uteris in Christi nomine ordinis primi spiritalis militiæ loco, frater; attende pastorali solertia talenta tibi commissæ, qua-

tenus feneratori eadem dupla restituas. Audi prophetam: Væ mihi quia tacevi! Audi Apostolum cum metu dicentem: Væ mihi erit si non evangelizavero. Vide ne te occupante cathedræ locum alius forsitan secludatur et dicatur illud de te: Tulerunt clavem scientiæ, nec ipsi intrant, nec sinunt alios intrare, qui forte melius dominicis profectibus respondere potuerant. Hoc tamen, inspirante Deo, habuit proprium, ut, dum singulis singula proferebat, unicuique vitæ suæ cursum ante oculos præsentaret, ut qui eum audiebat, non solum scrutatorem cordis eum crederet, sed quemalmodum testem suæ conscientiæ fateretur. Et sicut erat circa se severissimus, ita apparebat circa alios pro emendatione districtus.

15. Adjecit etiam atque compulsi ut laicorum popularitas psalmos et hymnos pararet, altaque et modulata voce instar clericorum, alii Græce (b), alii Latine prosas antiphonasque cantarent, ut non haberent spatium in ecclesiâ fabulis occupari. Prædicationes quoque compunctissimas, tempori vel festivitibus congruentes, instituit pariter et inexit. Infirmis vero imprimis [Mab., apprime] consuluit, subvenitque eis, et spatiosissimam deputavit domum, in qua sine strepitu aliquo basilicæ opus sanctum possint audire; lectos, lectuaria, sumptus [pro sumptus] cum persona, quæ obsequi et mederi posset, instituit; locum libertatemque suggerendi captivis et pauperibus non negavit. Præcipiebat ministro suo semper, dicens: Vide si aliqui pauperum pro foribus astant, ne pro quiete nostra forsitan trepida et verecunda potestas ad peccatum nostrum præstolans patiatur injuriam. Trabensque longa de profundo cordis suspirio, dicebat: Vere factus est Christus præstolator (c), et garrulus et surdus, et tamen rogat omnes, suadet, admonet, contestatur. Addebat etiam nostris procul dubio profectibus in præsentî sæculo pauperes impeditos, quibus nunc, fidejussore Christo, commendaremus in terris quod postea recipemus in cœlis.

16. Sed tranquillitatem hujus sancti viri post paucos dies æmula diaboli perturbavit adversitas; et cui non habebat quæ opponeret vitia corporis, crimen objicit traditoris. Etenim post aliquod tempus perditus quidam de notariis beati viri, Licinianus nomine, assumpsit gerere in virum apostolicum quod discipulus Judas non timuit adversus Salvatorem nostrum Dei Filium perpetrare. Veneno enim sævæ accusationis armatus, suggestit per auricularios Alarico regi, quod beatissimus Cæsarius, qui de Galliis habebat originem, totis viribus affectaret territorium et civitatem Arelatensem Burgundionum ditioribus subju-

(a) Quæ uncis inclusa vides, aberant a ms., quod alias sequimur: Verum habentur illa in editione Mabillonii, cui, paucis exceptis verbis, consonat ms. Bionticenses.

(b) Audi notatâ Mabillonii ad hunc locum: « S. Hieronymus in præmio libri secundî in Epistolam ad Galatas refert ex Varrone, Massilienses Arelatensium comprovinciales, triflingues fuisse, ac Græce, Latine Gallicæque locutos. Quem linguarum usum per Gallias ex celebri Massiliensium academia diffusum suspicari licet ex libro sexto Julii Cæsaris de Bello

Gallico, quo auctore discimus Gallos in omnibus fere rebus, publicis privatisque rationibus, Græcis litteris usos esse. At vero ex hoc loco Vitæ S. Cæsarii colligimus, linguæ Græcæ usum ad sextum usque sæculum apud Arelatenses, etiam penes laicos et plebeios, remansisse, ac in sacris fuisse officiis usurpatum. »

(c) Mabillonius legit *proielator*. Porro per vocem *Christus* designantur hic pauperes seu membra Christi, quorum vitia non negat; illis tamen succurrendum docet.

gare : cum utique præstantissimus ille pastor flexis genibus pacem gentium, quietem urbium, diebus ac noctibus a Domino generaliter postularet. Quam magis causa credendum est instinctu diaboli ad exilium sancti viri ferocitatem fuisse barbaram concitatam. Non enim acceptus aut gratus est inimico is qui orat ut ejus contradicatur operibus.

17. Igitur instigatione præsentium, nec innocentie fides attenditur, nec accusationis veritas flagitatur; sed falsis et illicitis accusationibus condemnatus, cum ab Arelato fuisset abstractus, in Burdegalensem (a) civitatem est quasi in exilio relegatus. Sed ut in eo Dei gratia non lateret, casu accidit ut nocte quadam civitas sævo flagraret incendio, populi que velociter concurrentes ad Dei hominem proclamantur : Sancte Cæsari, orationibus tuis exstingue ignem sævientem. Quod cum vir Dei audisset, dolore ac pietate commotus, venientem flammam obvius in oratione prosternitur, et statim flammarum globos fixit et repulit. Quo viso omnium concurrentium vocibus divinæ per eum laus est celebrata potentia. Post hanc virtutem tanta admiratione ab omnibus habitus est, ut in eadem urbe non solum ut sacerdos, sed ut apostolus haberetur, et auctor persecutionis, id est diabolus, confunderetur, qui eum quem nisus fuerat reum asserere, videbat divini operis miraculis eminare. Quod ita factum fideli relatione comperimus. Instruxit itaque et ibi et ubique semper Ecclesiam reddere quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo; obedire quidem juxta Apostolum regibus et potestatibus, quando justa præcipiunt, et despectui habere in principe Ariani dogmatis pravitatem. Sic, veritate testante, non potuit lucerna abscondi supra montem posita, sed quocunque accessit, cunctos illuminavit radians super candelabrum suum [Mab. Domini].

18. Posthæc comperta innocentia beati viri, poscit nefarius princeps quatenus sanctus antistes ad pristinam reverteretur Ecclesiam, seque civitati pariter præsentaret et clero; accusatorem vero ejus rex præcepit lapidari. Jamque cum lapidibus populi concurrebant, subito ad aures ejus jussio regis pervenit; statim festinus assurgens intercessione sua vir sanctus, non tam vindictæ suæ accusatorem dari voluit, quam supplicatione propria maluit poenitentia reservari; ut animam ejus per poenitentiam curaret Dominus, quam per falsam proditorem captivam fecerat inimicus; et domestico hosti clementer indulgens, antiquum adversarium in una causa conscientia pura bis vinceret. Hoc etiam specialius servus Dei studuit custodire, ut sive de servis,

(a) *Burdegala*, Gallis *Bordeaux*, urbs est notissima Gallia ad Garumnæ fluvium, quæ Alarico Visigothorum regi parebat tunc temporis. Totum hoc factum refert Sigonius de Imperio Occidentali lib. xvi, num. 524 editionis novæ, recteque cum Vita consentit, nisi quod notarius, sancti accusat r, qui hic Licinianus dicitur, ab eo nominetur Licimannus. Laudatus Sigonius rem contigisse ait sub tempore consulatus Ceihégi, id est circa annum 504, quo is sine collega consulatum gessit. Nos annum 505, verisimi-

A seu de ingenuis obsequentibus sibi, nunquam extra legitimam disciplinam, id est triginta novem (b) quisquis peccans acciperet. Si vero in gravi fuisset culpa deprehensus, permittebat ut post dies aliquot paucis iterum cæderetur; præpositosque Ecclesiam contestans, quod si quis amplius negligentem cædi præciperet, et pro ipsa disciplina homo mortuus fuerit, reus esset homicidii, cujus imperio factum fuerit. Cumque nuntiatus fuisset homo Christi reverti atque imminere prope civitati, egreditur in occursum ipsius tota fraternitas, totusque sexus cum cereis et crucibus psallendo, sancti viri oppetiens ingressum. Et quia facit tripudiare suos virtutibus Christus, et perfidos aperta mirabilium luce confundi, in adventu servi sui Dominus terram arenam longissima siccitate, largissimo imbri perfudit, ut fructum fecunditas sequeretur, quando revertebatur sibi placitus dispensator.

19. Posthæc quadam die prospiciens de altario, vidit aliquos lectis Evangelii de ecclesia foras exire, qui verbum beati viri, id est prædicationem dedignabantur in primo cognoscere. Illico occurrens, clamavit ad populum : Quid agitis, o filii? quo ducimini foris mala suasionem subversi? State pro animabus vestris ad verbum admonitionis, et audite solliciti. Hoc vobis in die judicii facere non licebit. Moneo et clamo contestorque : non ergo estote fugitivi vel surdi. Ecce oris mei buccina, quasi anima cujusque vestram fuerit diaboli mucrone perempta. Non tenebor de taciturnitate culpabilis. Ob hoc sæpissime ostia post evangelium claudi fecit, donec Deo volente gratularentur coactione et propectu qui fuerant [addit Mab. ante] fugitivi.

CAPUT III

Cænobium sacris virginibus structum, regulaque eis conscripta; sanctus calumniis appetitus in carcerem truditur, ac deinde Ravennam ducitur; captivi redempti; miracula.

20. Concepit igitur mente homo Dei ut, semper regnante Domino, divino instinctu, non solum clericorum catervis innumeris, sed etiam virginum choris Arelatensium ornaretur ecclesia, et civitas muniretur : quatenus plenariam segetem non infructuosus agricola cœlestibus horreis et superstes conderet, et receptus sequacitate sua doceret inferri. Sed dispositionibus istis diabolica invidia obviavit aliquantisper adversitas. Etenim obsidentibus Francis ac Burgundionibus civitatem, jam Alarico rege a victoriosissimo Clodoveo in certamine perempto, Theodoricus (c) Italiae rex provinciam istam ducibus

liter statuendum diximus in commentario num. 16.

(b) Plagarum modus, Judæis præscriptus Deuteronomii cap. xxv, 2 et 3, erat, ne quadragenarium numerum excederent. Illi vero ad cautelam unam de numero detrahebant. Hinc Paulus, II Cor. cap. ii, 24 : *A Judæis quinquies quadragenas, una minus, accipi.*

(c) Theodoricus Ostrogothorum in Italia rex notissimus est in historia. Ejus ingressum in Italiam affligit Pagijs anno 489, mortem anno 526. Ariarius

missis intraverat. In hac ergo obsidione, monasterium, quod sorori seu reliquis virginibus inchoabat fabricari, multa ex parte destruitur, tabulis ac cœnaculis barbarorum ferocitate direptis pariter et eversis. Dumque laborem, quem festinus urgebat, manaque propria et sudore construxerat, everiti viderent et destrui, geminato cœpit mœrore consumi.

21. Tunc quidam clericus concivis et consanguineus ipsius, captivitatis timore perterritus, et juvenili levitate permotus, diaboli contra servum Dei *addit Mab.* armans instinctu (a) funiculo per murum sese in nocte submittere, ultro offertur in crastino sceleratissimis obsidentibus inimicis. Quod ubi Gothi intrinsecus agnovissent, irruunt in sanctum virum, popularium seditione pariter et Judæorum turba immoderatus perstreperet atque clamante, quod in traditionem civitatis, adversariis personam compatrioticam (b) noctu destinasset antistes. Nihil ergo fidei, nihil probationi, nihilque puræ conscientie reservatur, Judæis præsertim et hæreticis id ipsum ab que reverentia et moderatione clamantibus: Extrahatur a domo ecclesie antistes, atque in palatio arcivescovi custodie mancipetur: quatenus sub nocte aut profundo Rhodani mœgeretur, aut certe in castro Ugernensi (c) teneretur detrusus, donec exilio et tribulatione ipsius amplius bæccaretur adversitas. Domus igitur ecclesie et cubiculum amicitis Arianorum mansionibus constipatur. Unus tamen ex ipsis Gothi qui se in lectulo illius, aliis contradicentibus, collocavit, a Divinitate percussus, alia die mortuus est, ut servi Dei locum nullus de reliquo auderet poluta conscientia violare. Cum ergo ex utraque ripa drumonem (d) quo illectus fuerat, obsidione hostium, Gothi Dei nutu subrigere non valerent, revocantes sub nocte in palatio sanctum virum, personam ipsius texere silentio, ut, utrum viveret, nullus catholicorum posset agnoscere.

22. Dum ergo, diabolo exultante, ista geruntur in gaudio Judæorum, qui in nostros ubique sine ullo respectu perfidie probra ructabant; nocte quadam unus ex caterva Judaica de loco ubi in muro vigi-

erat, ut Gothi plerique eo tempore, sed moribus aliquin et regimine commendandus, ac erga catholicos et viros sanctitate illustres satis benignus, si maculas aliquas non contraxisset. Factum hoc exposuimus in commentario § 2, ubi diximus Alaricum a Clodoveo cesum anno 507, urbem obsideri cœptam anno 508, solutamque obsidionem anno 510.

(a) Id est, diabolo id agente, ut calumnie occasio daretur adversus sanctum.

(b) Id est, popularem suum, in Burgundia natum, opinor: nam ibi natus erat Casarius.

(c) Casurum Ugernense, inquit hic Mabillonius, ex Strabone l. b. iv constitui debet inter Nemausum et Tarasconem, eo scilicet in loco ubi nunc urbs Bellocaria, vulgo *Beaucaire*, conspicitur, ex Samsonis geographi regii sententia. Joannis Bularensis in chron. ad ann. 5 Mauritiū meminit Ugeri Castri, quod in ripa Rhodani fluminis locat. Longuevalius tom. II, pag. 289, observat inter geographos non convenire de situ illius castri. « Mul. i. ait, existimant urbem esse hodiernum Bellocariam (*Beaucaire*) dictam: Probabilis est insulam esse Rhodani, quæ *Geruica La Vergne*, vocatur. » Quia nimirum illud

landi curam forte susceperant, ligatam saxo epistolam, quasi inimicos percuteret, adversariis jecit: in qua nomen sectamque designans, ut in loco custodie eorum scalas nocte mitterent, invitavit; dummodo ad vicem Imperiū beneficii, nullus Judæorum intrinsecus captivitatem perferret aut prædaret. Mare vero, amotis aliquantulum a muro inimicis, egredientes quidam extra antemurale, inter parietinas, ut solet, repertam epistolam deportant intro, et publicant cunctis in foro. Mox persona produciuntur, convincitur et punitur. Tum vero sæva Judæorum immanitas Deo et hominibus invidiosa tandem aperta luce confunditur. Mox Daniel quoque noster, id est S. Casarius, de lacu leonum educitur, et satraparum accusatio publicatur; et impletum est de auctore eorumdem: *Lacum aperuit et effodit eum, et incidit in foveam quam fecit.*

23. In Arelate vero Gothi cum civitatem immensitate reversi (e), replentur basilicæ sacræ, replentur etiam domus ecclesie constipatione infelliciam (f), eisque in grandi penuria alimenta pariter et vestitum homo Dei impertitur assatim, donec singulos redemptionis munere liberaret, expenso argento quod venerabilis Eonius (g) antecessor suus ecclesie menæ reliquerat, custodiens illud quod Dominus in arantino (h) paropside tinxit panem, non in argenteo vase, et discipulis præcepit non possidere aurum neque argentum. Opus vero sanctum usque ad divini ministerii dispensationem peragitur: etenim [*Mab.*, et cum] thuribulis, calicibus, patenisque pro eorumdem redemptione datis, sacra templi redemptione venduntur. Videtur etiam quod securium totus in podiis et cancellis feriantur (i), dum inde columnarum ex argento excutiantur ornamenta. Hoc vir Dei faciebat, dicens, ne rationabilis homo sanguine Christi redemptus, perditio libertatis stans, pro obnoxietate aut Arianos efficiatur, aut Judæus, aut ex ingenio servus, aut ex servo ingenuus.

24. Ornavit enim [*Mab. addit per hoc*] et tutavit, non deformavit ecclesiam; aperire fecit filiis matris viscera, non damnari: hoc sæpissime dicens: Ve-

nomen vicinius. Posterior hæc sententia ex Valegio desumpta est, qui in Notitia Galliarum, pag. 601, de Ugerno Castro latius disputat.

(d) *Drumo*, rectius *Dromo*, seu cursum designat, ἀπὸ τοῦ δρόμου, seu cursu.

(e) Nimirum post casus ingenti strage hostes, solutamque obsidionem ope submissi a Theodorico agminis.

(f) Non pauci etiam tum inter Francos ethnici, etiam rex eorum Clodoveus ad fidem Christianam cum multis esset conversus.

(g) De S. Eonio pauca in commentario, plura ad 53 Augusti, ut jam diximus.

(h) In ms. nostro *Arantino*. At vox hæc æque est ignota. Mabillonius vocabulum sic explicare nititur: « Derivatum videtur ab ἀραιός, quod rem fragilem significat, quale est vas figulinum vel vitreum, fortasse ab auctore hic intellectum, ut ex sequentibus colligitur. »

(i) Hæc phrasim perturbata est apud Mabillonium, atque aliam exhibet sententiam, ut reperiet qui utramque simul conferre valuerit.

lim tamen dicerent darentque mihi rationem aliqui-
 Domini sacerdotes, siue reliquos clerus, qui nescio
 quo superfluitatis amore nolunt dare insensibile ar-
 gentum et aurum de donariis Christi pro mancipiis
 Christi; velim, inquam, dicerent, si sibi met casua-
 liter ista adversa contingerent, utrum se cuperent
 insensibilibus liberari donariis; aut forsitan sacrile-
 gium computarent, si [*Mab. addit his*] aliquis de
 divinis munusculis subveniret. Non credo contra-
 rium esse Deo de ministerio suo redemptionem
 dari, qui seipsum pro hominis redemptione tradi-
 dit (a). Videmus ex hoc aliquos laudare quidem fac-
 tum sancti viri, et tamen nullatenus æmulari.
 Nonne in vitro sanguis Christi, et in ligno corpus
 pietiosissimum ejus pependit pro nobis et fulsit?
 Nos tamen credimus et confidimus in Domino Deo
 per misericordiam et fidem seu orationem beati
 Cæsarii, quia sic in diebus suis ab hostibus Arela-
 tensis obsessa est civitas, ut nec captivitati merue-
 rit, nec prædæ succumbere. Sic deinde a Visigothis
 ad Ostrogothorum (b) devoluta est regnum. Sic
 hodieque in Christi nomine gloriosissimi regis Chil-
 deberti (c) subditur ditioni, ut, sicut legimus, trans-
 ierunt de gente in gentem et de regno ad populum
 alterum, et non permisit Deus sub illo homine ne-
 cere Arelatensibus suis.

25. Inter ista igitur monasterium præcipuum,
 quod sorori suæ parare cœperat, instar prioris
 normæ, et singularitate claustris reedificavit. Ipse
 vero (siquidem nihil obviat mysterio quod congruit
 Christiano), quasi recentior temporis nostri Noe,
 propter turbines et procellas, sodalibus vel sororibus
 in latere ecclesiæ monasterii fabricat arcam, evocat-
 que e Massiliensi monasterio (d) venerabilem ger-
 manam suam Cæsariam, quam inibi ideo direxerat
 ut disceret quod doceret, et prius esset discipula
 quam magistra, et in præparatis habitaculis cum
 duabus aut tribus interim sodalibus intromittit.
 Conveniunt inibi virginum multitudines catervatim:
 facultatibus quoque et parentibus renuntiantes,
 respiciunt mortalium flores fallaces pariter et caducos.
 Cæsarii patris, Cæsariæ matris expetunt gremium,
 quatenus cum eodem accensis lampadibus cœlestis

(a) Ex hisce sancti verbis abunde patet non defuisse
 qui charitatem hanc ejus reprehenderent. Defendere
 quoque se poterat Cæsarius exemplo S. Augustini
 et S. Ambrosii, quos in hoc facto erat imitatus.
 Audi ipsum S. Ambrosium, lib. II de Officiis, cap.
 28: « Hoc maximum, inquit, incentivum misericor-
 diæ, ut compatiatur alienis calamitatibus, necessi-
 tates aliorum, quantum possumus, juvemus; et plus
 interdum quam possumus. Melius est enim pro miseri-
 cordia causas prestare, vel invidiam perpeti, quam
 prætereundere inclementiam; ut nos aliquando in in-
 vidiam incidimus, quod confregerimus vasa mystica,
 ut captivos redimeremus, quod Arianis displicere
 poterat; nec tam factum displiceret, quam ut esset
 quod in nobis reprehenderetur. Quis autem est tam
 durus, immitis, ferreus, cui displiceat quod homo
 rediit a morte, femina ab impuritatis barbarorum,
 quæ graviores morte sunt; adolescentula, vel
 pueruli, vel infantes ab idolorum contagio, quibus
 mortis metu inquinabantur? » Idem plane dicere po-

regni januam præstolentur, et competenter ingressæ,
 Christi perpetuis mereantur amplexibus iubarere:
 ita retrusæ, ut usque in diem transitus earum nulli
 liceat foris januam egredi de monasterio.

26. Pro ista denique causa proque hoc studio procul
 dubio contra servum Christi diabolus, ut leo rabidus
 intumescens, iterum accusatione confecta extrahi ab
 Arelate antistitem fecit, et in Italiam sub custodia,
 Ravennamque perduci: ut impleretur in eo, Sicut
 probatur aurum et argenteum in fornace, ita corda
 electorum apud Deum. Adiit ergo palatium, regem
 quoque Theodericum Christo duce salutaturus aggro-
 ditur. Ut vero rex Dei hominem intrepidum veneran-
 dumque conspexit, ad salutandum reverenter assurgit,
 ac deposito ornatu de capite clementer resaluta-
 vit, primum interrogans de labore ipsius atque
 itineris, dehinc de Gothis suis, ac de Arelatensibus
 affectuose requirens. Egresso igitur viro sancto [*addit*
Mab. pontifice] a conspectu regis, suos alloquitur
 rex, dicens: Non parcat illis Deus qui hujus iano-
 centia virum atque sanctitatis frustra fecerunt iurare
 tam longo vexari. Qualis sit ille, hinc probatur, quia
 ingresso eo ad salutandum me totus contremui. Video,
 inquit, angelicum vultum, video apostolicum virum;
 nefas arbitror mali quippiam de tam venerando viro
 censere. Posthæc recepto in diversorio mittit muneris
 loco, pransuro argenteum discum, cujus pensa (e) ad
 sexaginta libras circiter jugebatur, adjectis solidis
 trecentis, rogante pariter et dicente: Accipe, sancto
 episcopo, rogat filius vester rex, ut vasculum istud
 muneris loco dignanter beatitudo vestra percipiat et
 in usum pro memoria sui habeat.

27. Ille vero, qui in usum mensæ suæ argentum
 nunquam habuit absque cochlearia [cochlearibus],
 die tertia per ministros suos appetitatum dis unum
 facit publice venundari, ejusque pretio captivorum
 cœpit plurimos liberare. Mox, inquit, regi nuntia-
 verunt famuli sui: Ecce vidimus in proposito venan-
 tium dominicum manus venale, cujus pretio S. Cæ-
 sarius multitudines liberat captivorum. Etenim tanta
 enormitas pauperum in medietate (f) ipsius erat et
 domus atrio constipata, ut vix ad salutandum eum
 pro densitate suggerentium miserorum possit accedi.

terat Cæsarius.

(b) Theodericus Ostrogothorum rex urbem obsi-
 dione liberatam eodem tempore sibi esse ut, ut patet
 ex tributo per ipsum Arelatensibus remisso. Ad
 commentarium, num. 17.

(c) Childeberto obtigit civitas Arelatensis anno
 556, cum Vitiges Ostrogothorum rex Francie cecisset,
 quidquid possidebat in Gallia, regesque Francorum,
 filii et hæredes Clodovei, ditionem illam inter se parti-
 ti sunt. Plura de his Cointius ad annum 556, num.
 4 et seqq.

(d) e In Parthenone, ait Mabillonius, a Joanne Cas-
 siano sanctimonialibus erecto in agro Massiliæ sub-
 urbano ad Yvelium amnem, unde nomen cœnobio,
 quod priorem evernum est, redditibus S. Paulæ Par-
 thenoni urbano attributis.

(e) Pensa pro pondere, opinor, hic sumitur, licet
 alia quoque significet apud scriptores mediæ ævi.

(f) Vox obscura est, at sensus ex sequentibus col-
 ligitur.

Nam et per plateas innumeras catervas infelicitum vidimus cursitantes, euntes scilicet ac redeuntes ad virum. Quod ubi factum huiusmodi comperit Theodericus, tanta laude et admiratione prætulit, ut observantes ejus palatio senatores ac proceres certatim omnes oblationis suæ mercedem per beati viri dexteram cuperent dispensari, divinitus semet proclamantes esse respectos, quod talem pontificem fuissent digni consp'cere, qui temporibus illis, dictis et factis, verus apostolorum successor et apostolicus appareret. Et quia nihil velocius fama pereurrit, opere sanctissimo crebrescente, statim sancti viri sancta pervolavit Romam opinio, cœpitque inibi a senatu et proceribus, a papa quoque et clericis, simulque et popularibus tanto charitatis desiderari fervore, ut ante singulorum cordis inhæreret amplexu, quam corporalibus oculis videretur. Interea omnes captivos ultra Durentiam (a), maximeque Arausici (b) oppidi, qui [lege quod, etc.] ex toto fuerat captivitati contraditus, cujus etiam partem Arelatum (c) liberaverat redimendo, mox inventos in Italia redemit, ut potuit. Et ut eis libertas plenior redderetur, imposuit cum sumpto [pro sumptu] iumentis et plaustris in via, suorumque solatio et ordinatione fecit ad propria revocare.

28. Inter hæc in prædicta Ravenna civitate quædam vidua habebat filium adulescentem præfectiis officiis militantem, qui indigentiam genitricis emolumentis ac propriis stipendiis sustentabat. Hic puer, subita infirmitate faciente, jacebat exanimis. Cui cum humanæ curationis spes omnis et consolatio defecisset, mox mater ejus, relicto et amisso filio, ad virum Dei festina percurrat; et prostrato corpore oculisque rigantibus, dans insuper ululatus, fide solummodo vivente, beati viri genua complexa clamavit, dicens: Credo quia miseratio divina ideo huc te, sancte [addit Mab. Dei], deduxit ut filium redderes matri. Flebiliter deprecanti mulieri paululum recusavit; et tamen durum credens, si tales non audiret lacrymas, solita miseratione commotus, volens scilicet sic debitum impendere charitatis affectum, et sic in Dei nomine virilem exercere, ut in omnibus refugeret vanitatem, ad tugurium ejus occulte latenterque pervenit. Fusa itaque prece more solito prostratus, ubi divinam virtutem vocationis suæ per Spiritum sanctum adesse sensit, abcessit. Notario vero eodem illo tempore, nunc venerabili presbytero Messiano, relicto præcepit ut cum adulescens ad se reverteretur, sibi protinus nuntiaret. Qui cum ante decumbentis lectulum excubaret, præcedum hora completa, puer de mortis est tenebris revocatus, et mox reseratis orbibus oculorum matrem alloquitur, dicens: Vade, mater, ad servum Dei fe-

stinanter et propera, cujus orationibus tibi vitæque sum redditus, et age gratias quod meritis virtutibusque suis Deus dedit effectum. Illa perniciter advolans accurrit, gratias non tantum verbis quantum lacrymis et vocibus gaudiisque persolvens, postulansque ut quem Deus per illum isti luci reddiderat, ad Gallias rediens de suo non pateretur discedere famulatu. Sed beatus ille vir altioris ingenii respondit, eam illi potius debere referre gratias, cujus virtus et pietas omnibus merentibus et clamantibus adesse consuevit. Hujus igitur miraculi magnitudo non solum civitatem illam, sed provinciam cunctam fidelium devotionibus ac nuntiis peragravit.

29. Medicus etiam diaconus Elpidius, regia potestate ac sedulo famulatu intus, diabolsa infestatione non solum reliquis diversis insidiis fatigatus, sed et saxorum quoque imbre in domo sua crebris appetitus, sanctum Dei exorat ut a vexatione ipsa ejus mereretur orationibus liberari. Cujus domum sanctificaturus ingrediens, benedictæ aquæ infusionem respersit, atque ita consuetæ vexationis discriminibus liberavit, ut ultra ibi nihil tale contingerit.

CAPUT IV.

Romam profectus varia obtinet a pontifice; deinde domum regressus, variis virtutibus et miraculis fulget.

30. Post hæc Romam veniens, beato Symmacho (d) tunc papæ, ac deinde senatoribus et senatriciibus præsentatur. Omnes Deo gratias et regi retulerunt quod meruissent corporeis oculis intueri quem jam dudum oculis cordis aspexerant. Igitur virum apostolicum non jam fama vulgante, sed corporali præsentia comprobantes, certatim diligere ac venerari cœperunt. Pro qua re etiam papa Symmachus tanta meritorum ejus dignitate permutus, non solum verissime eum metropolitanæ honore suspexit, sed et concessio specialiter pallii decoravit privilegio. Diaconos ipsius ad Romanæ instar Ecclesiam dalmaticarum fecit habitu præeminere.

31. Dehinc ad propria reversus, Arelatensem ingreditur civitatem, psalendo suscipitur, secumque expedita redemptione octo millia solidorum (e), qui exsiliandus ierat, ab Italia desert. Etenim die qua civitatem ingressus est, ecclesiam ad vesperam benedictionem daturus intravit: et ecce una ex feminis tremore correpta, cum spumis ejulans, et proclamans pavefactis [apud Mab. additur in ecclesia] cunctis, erupit: quæ apprehensa hinc atque inde manibus, beato viro ante altare illico præsentatur, exorantibus cunctis ut depulsa peste rodiintegrari mulierem faceret sospitati. Tunc suo ille more pro eadem in oratione

(a) Druentia, Gallis *la Durance*, oritur ex monte Genebra, uno ex Alpibus Cottis in Brigantino tractu Delphinatus, deindeque per Provinciam lapsus, Rhodano excipitur una lenca infra Avenionem.

(b) *Arausio* vulgo *Orange*, oppidum est Provinciæ trans Druen iam. Illud a Gothis, post eas s apud Arelatem Francos et Burgundiones, Druentiam transgressis, captum fuisse, hinc satis colligitur.

(c) Mabillonius habet *Arelato*.

(d) Symmachus pontificatum tenuit ab anno 498 usque ad 514, quo obiit xiv kalendas Augusti, ut ibidem habet Pagius num. 1. Geata autem Cæsarii cum Symmacho contingerunt anno 513, quæ latius exposuimus in commentario § 3.

(e) Superflua ex elemosynis acceptis, opinor, ut ea Arelate impenderet relictis captivis, aut aliis operibus p'is.

prosternitur, et imponens capiti manum, omnes sensus ac vultum tactu olei sacri perunxit. Quo facto, nequaquam deinceps repetiit mulierem depulsa in nomine Christi calamitas.

32. Interea habebat præcipuum inter reliquas sollicitudinem captivorum; tantusque in hac administratione fuit tamque præclarus, ut nullius hoc possit explere relatio. Nam quodam die, dum dæset sanctis manibus auri vel argenti species, quod daretur egenis, interpellatus a paupere, ait: Quid tibi faciam, miscellæ meus? quod habeo hoc do tibi. Ingrediens ergo cellam suam, casulamque quam processoriam (a) habebat, albamque (b) paschalem exhibens, dedit ei, dicens: Vade, vende cuiunque clerico, et pretio ipsius redime captivum tuum. Non solum enim qui eum expellerunt captivitatis sunt vinculis absoluti, sed ipse quoque pro redimendis captivis Carcassonam (c) profectus est civitatem. Nam et multis vicibus per loca diversa abbates, diacones et clericos pro redemptione miserorum direxit.

33. Tot autem divinæ gratiæ virtutes solus habere promeruit, quot vix in plurimis Deo servientibus floruerunt. Ipse tamen sic in se unamquamque personam semper excoluit, tanquam si ipsam salutem prorsus haberet: tandiu ejus præcedentia pulcherrima ac jucundissima videbatur, quandiu a sequentibus vinceretur. Quis enim ejus patientiam, quis puritatem, quis charitatem, quis fervorem spiritus, quis discretionem, quis benignitatem, quis zelum sanctum, quis jugem meditationem die ac nocte in lege Domini poterit explicare? assertor fidei, forma sacerdotum, ornatus ecclesiarum, prædicator gratiæ, exstinctor jurgii, seminarium charitatis, norma disciplinae, morum ponderator, libra consilii, defensor pupillorum, captivorum redemptio. Nunquam de ore illius detractio, nunquam mendacium, nunquam maledictum contra qualemcunque personam processit. Et non solum non detraxit cuiquam, sed nec detrahentem patienter audivit.

(a) Id est, quantum conjicio, qui in processionibus seu supplicantiis agmine utebantur.

(b) Planetam albam explicat Mabillonius. Malim intelligere vestem lineam talarem, quæ alba passim dicitur, quaque sacerdotes induuntur missam celebraturi sub casula seu planeta. Paschalem vocat, quia optima erat, et festivitati paschali deputata.

(c) Carcasso, quæ Carcassona frequenter nominatur, Gallis Carcassone, urbs est in Occitania inferiori ad Aiazem fluvium, quæ satis nota est, et intervallo non exiguo ab urbe Arelatensi dissita. Hinc eximium sancti studium ad redimendos captivos luculenter innotebat.

(d) Eucherius scilicet junior, inquit Mabillonius: nam duos hujus nominis sediisse in cathedra Lugdunensi, supra in actis S. Consortiæ demonstratum est. Verum de Eucherio II, qui Casario fuisse contemporaneus, non levis est controversia inter ruditos, ut videre est in nova Gallia Christiana tom. IV, col. 20 et sequentibus, ubi præcipua utriusque partis argumenta recensentur. Ipsam litem omnino dirimere non est hujus loci, cum id fieri debeat quando acta S. Eucherii venient de cunctanda. Attamen facile ostendam, ex hoc loco imbellem de promi argumentum pro secundo Eucherio. Nam imprimis

A 34. Si quis suorum juravit subito, aut forsitan maledixit, prout persona fuit, ita in eo salubriter vindicavit. Illius tamen ista fuit pro maledictione benedictio, si contra aliquem aliquando motus est: Deleat Deus peccatum tuum, auferat Deus peccata tua, castiget Dominus delictum tuum, ut illuc non servetur tibi; corrigat hic Dominus errorem tuum. Ad [ad omittit Mab.] interiorum suum prodebit exterior. Nam vultu semper placido et angelico, ita ut secundum Scripturam, corde latente vultus floreret. Sic [Mab., sicut] nunquam in risu justo remissior, ita nunquam ueroris nimietate depressus, nisi forte quando pro alienis peccatis lugebat. Nunquam aliquem odio habuit, et non solum pro amicis, sed etiam pro inimicis toto affectu cordis orabat. Nec docuit verbi quod non adimpleret exemplis. Nulla eum hora diei sine divini eloquii meditatione transibat, sed nec dormientem præteribat; nam frequenter et dormire visus est et meditari. Et cum a meditatione psalmodum aut prædicatione cessare videretur, lector aut notarius aut eum legere non desistebat: ita ut recte et veraciter diceret: *Meditatio cordis mei in conspectu tuo semper.*

35. Quodam igitur tempore dum iter ageret circa Alpina loca, vir venerabilis sanctus Eucherius (d) episcopus cum ipso erat. Factum est autem ut in media strata (e), infelix et infirma mulier occurreret manibus et pedibus contractis, et per terram reptans. Quam cum fuisset intuitus, interrogavit ipsum sanctum Eucherium quid esset hoc quod sic per terram se traheret. Ille mulierem interrogavit. Ipsa respondit, jam annis multis paralyticam se, et omnibus membris esse contractam. Tunc beatus Casarius dixit sancto Eucherio: Descende et signa eam. Ille quasi trepidare et excusare cepit: omnino ille non desistere nisi faceret. Descendit itaque et signavit eam et dixit: Ecce feci quod jussisti. Cui rursus ait: Mitte manum tuam, et apprehende manum illius, et erige eam. Ille respondit: Faciam aliud quidquid tu Eucherio jusseris, hanc vero rem aggredi nec in ms. nostro, nec in editione Mabillonii Eucherius dicitur episcopus Lugdunensis, sed episcopus tantum, ita ut vox *Lugdunensis* videatur adjecta a Surio, qui eo modo rem magis explicare voluit. Ex Surio irrepsit vox eadem in editione Vincentii Barralis, qui Surium in multis secutus est. Jam vero non difficulter ostendi potest cujus civitatis antistes fuerit Eucherius. In laudata Gallia Christiana tom. I, col. 798, proferuntur ex vetustissimo Conciliorum codice ms. nomina quorundam episcoporum, qui subscripserunt concilio Arelatensi IV, additis urbium nominibus; quæ in concilii editis desiderantur. Inter hos antistes legitur: *Eucherius in Christi nomine Avennicæ*, id est, Avenionis *Ecclesie episcopus*. Hinc infero, Eucherium Avenionensem esse qui quatuor conciliis per S. Casarium, ut narravi us, intra paucos annos habitis, nempe Arelatensi IV, Carpentoractensi, Arausicano II, et Valensi subscripsit legitur *Eucherius*, sine urbis nomine. Hinc ulterius deduco non alium Eucherium hoc loco fuisse S. Casarii comitem, quam laudatum Avenionensem, cum id locorum propinquitas omnino suadet, et argumenta pro Eucherio Lugdunensi II allata, nullius sint momenti, ut ostendi poterit suo loco.

(e) Strata pro via sæpe legitur.

non præsumam. Sed istud factu, cui delit Deus et animas et corpora sanare languentium. Respondit ei S. Cæsarius: Interim tu fac quod dico. Cumque ille fortiter reniteretur, et humiliter ac lacrymabiliter excusaret, diutiusque contenderet, dixit ad eum: In ignem tu propter obedientiam ingressurus eras, qui nec propter misericordiam es paratus facere quod charitas jubet? mitte ergo manum tuam in nomine Domini et erige eam. Tunc jussis obediens, mulierem perfecta manu levavit; pedibus suis atque omnibus membris recuperatis, hospitium suum incolumis ambulavit.

36. Nam quantis virtutibus emicuerit, quis enarrare valcat? factum est ut in agro monasterii sui suburbano apri frequentarent. Egrediebantur comites civitatis vel reliqui militantes, et non permittebant homines in domibus habitare vel laborare, sed nimia eos cæde noctabant, quare eos prohiberent. Illi vero diutius jam non ferentes injurias et iniquitates, venerunt et interpellarunt ipsum dominum, proclamantes et dicentes: Fac de nobis quod jubes; nam nec servire vobis, nec ibi stare possumus. Sollicite interrogat quæ essent queræ eorum. Qui responderunt: Propter apros veniunt comites et Gothi et diversi venatores, et interficiunt nos. At ille publica voce, e'evatis oculis et manibus, aspiciens in cælum dixit: Domine Jesu Christe, ne in loco ultra apri accessum habeant. Ex eadem hora usque in præsentem diem nunquam ibi nu rierunt (a), sicut consueverant, nec comparuit quod venari possent. Merito imperavit beatis, qui a se repulsi omne vitium. Potuit ille impetrare a Deo, cujus præceptum nunquam præterivit.

37. Evenit etiam ut illustrissimi viri Parthenii patricii puer, qui prælatus servis cæteris a domino suo præcipuus habebatur, per quamdam nequissimam tentationem sæpius in terram damnato sensu corruit, et dum revera hostis ipsius vexatio magis animi quam corporis infirmitas videretur, oleo beatis viri benedictione sacro perunctus est. Quo facto, ita ab eo tentatio maligna [Mab., maligni] discessit, ut quem cessante cura terreni medici per servum suum Christus reddiderat sanitati, domi etiam suæ dominus ipse præponeret pro exemplo terroris. Et quod sub admiratione magis potest esse formidini, ad declarandum meritum viri sanctissimi, memorabile factum ejus nefas est silentio præterire.

38. Dum sanctus igitur diœceses suas circumiens, in villam quæ Launico dicitur, a dominis propriis fuisset exceptus, in cella in qua lectum habuit, post discessum illius in stratum ipsius p'stifer quidam Anatolius nomine medicus, pro tali crimine valde condolendus, scortum expetiit meretricis; ubi mox ab incentore suo diabolo publica vexatione correptus, in conspectu hominum est elisus in terram; et publica voce, pro qua præsumptione correptus fuerat,

(a) Mabillonius legit, nec truerunt; atque ita notat: Sic legendum videtur, non nutriturunt, ut aliis: truo olim dictum pro destruo, quod apri optime convenit. Præcipua tamen lectio ms. nostri, in quo

A dum servi Dei virtutem confiteretur, sceleris sui publicavit admissionem.

39. Scimus etiam multas per intercessionem viri [Mab., servi] Dei Dominum fecisse virtutes, quas longum est per ordinem prosequi. Nam cum unus e nostris, qui hæc scripsimus, pro suffragio suo benedictionis ab ipso consecratum oleum postulasset, ampullulam plenam ab ipso acceptam diligenter ad domum referens, tanquam maximas reliquias studium conservare. Et dum post aliquod tempus tertianæ febris urgeretur ardoribus, ampullulam in qua erat oleum, maxima veneratione grandique præsidio ad caput suum petiit debere suspendi. Quæ dum fuisset mundissimo linteo involuta, ut credimus, negligentia faciente famulorum, contracta est. Sed ita intra ipsam stetit oleum, ut nullus liquor in terra vel in linteo descenderet. Quo viso, dum in vase alio cum summa velocitate mutaretur, cum perevacuata fuisset, statim se ampulla contracta dissolvit, et ab ipso qui hæc veraciter memorat, adjuvante Domino, febris sine ulla dilatione discessit.

CAPUT V.

Ferror in prædicando per se et alios; statuta ejus quædam; doctrina in suspicionem vocata et Romæ probata; hospitalitas.

40. In disserendis autem Scripturis et in elucidandis obscuritatibus, quanta gratia in illo emicuerit, quis poterit narrare? Ita ut hæc ei [Mab., et] summa jucunditas fuerit, si illum aliquis, ut obscura disceret, provocaret. Et ipse frequentissime incitabat, dicens nobis: Scio quod non omnia intelligitis: quare non interrogatis, ut possitis cognoscere? Quia non semper vaccæ ad vitulos currunt, sed nonnunquam vituli ad vaccas, ut de matrum uberibus possint suam esuriem satiare. Hoc et vos omnino debetis facere, ut interrogando etiam nos exerceat, ut debeamus perquirere unde vobis possimus spiritalia mella proferre. Resplenderunt in eam singulæ quæque virtutes, virginitas scilicet cum sinceritate, modestia cum verecundia, sapientia cum simplicitate, sinceritas cum mansuetudine, doctrina cum humilitate; vita denique immaculata, vita irreprehensibilis, vita sibi semper æqualis. Væ mihi misero Cypriano, qui tam tepidus in discendo exstiti, ut modo cognoscam et præniteam! Quare de tanti fontis fluvio non tantum hausi quantum mea indigebat ariditas! Charitatis autem ejus ardorem, qua omnes homines dilexit, quis poterit unquam imitari? Ille enim hoc maxime et corde et ore gestabat, et ut inimicos diligere (b) deberemus, hortatu blandissimo, sermone et exemplo laudabiliter instruebat. Vix aliquis illo affectu pro charis quo ille pro inimicis orabat; et licet non essent causæ quibus illi quisquam inimicus existeret, nisi forte pro invidia aut disciplina ætuli aliqui esse viderentur, ille tamen eos non solum habetur nutriturunt.

(b) Dilectionem inimicorum sæpissime inculcat in hominibus suis, ut patebit illas perlegendi.

paterno, sed etiam materno diligebat affectu; hoc sæpius nobis insinuans, quia cum dilectio usque ad inimicos extenditur, fieri non potest ut proximus non ametur.

41. Docuit præterea memoriter, quandiu potuit, atque voce semper in ecclesia prædicavit. In quo opere tam pia atque salubris ejus provisio fuit, ut cum ipse pro infirmitate jam non posset ad ipsum officium peragendum accedere, prosbyteros et diacones imbuerit atque statuerit in ecclesia prædicare; quo facilius nullus episcoporum se ab hac necessitate canctis exhortatione cujuscunque impossibilitatis excusatione suspenderet, hæc dicens: Si verba Domini et prophetarum sive apostolorum a presbyteris et a diaconibus recitantur; Ambrosii, Augustini, sen parvitas meæ, aut quorumcunque sanctorum, a presbyteris et diaconibus quare non recitentur? Non est servus major domino suo. Quibus data est auctoritas Evangelium legere, credo et licitum est homilias servorum Dei seu expositiones canonicarum Scripturarum in ecclesia recitare. Ego me ex hoc instituendo; sancti sacerdotes, qui hoc implere contempserint, causas se in die judicii noverint esse dicturos. Non quidem credo quod quisquam tam obduratum sensum habeat, ut cui Deus dicit: *Clama, ne cesses*, nec ipse clamet, nec alios clamare permittat. Timeat illud: *Væ tacentibus de te*, quoniam loquaces multi [*Mab.*, muti] sunt. Et illud Apostoli [*imo Isaïæ lvi, 10*]: *Canes muti, non valentes latrare*. Etenim quantæ oves, tacente sacerdote, aberraverunt, de tantarum animabus redditurus est rationem.

42. Prædicationes quoque congruas festivitibus et locis, sed et contra ebrietatis et libidinis malum, contra discordiam et odium, contra iracundiam atque superbiam, contra sacrilegos et aruspices, contra calendarum quoque paganissimos ritus, contraque angures, lignicolas, fonticolas, diversorumque vitia fecit, easque ita paravit, ut si quis adventitium peteret, non solum non abnuerit impertire, sed et si minime suggereret ut deberet accipere, offerret tamen ei ut importaret ipseque legeret. Longe tamen positus in Francia, in Gallia (a) atque in Italia, et Hispania, diversisque provinciis constitutis transmisit per sacerdotes, quid in ecclesiis suis prædicare facerent, ut projectis rebus frivolis et caducis, juxta Apostolum honorum operum fierent sectatores.

43. Bonus ergo Christi odor per ipsum longe lateque diffusus est, et flagravat ubique advectus quorum

(a) Mabillonius Gallias legit. Porro Francia tunc distinguebatur a Gallia, et per Franciam designatur vel hodierna Franconia, aut forsitan quiddam Franci tunc possidebant etiam in Galliis. Deinde Francia dici coepit, quæ nunc insula Francia.

(b) Ita ms. nostrum. Mabillonius habet: *flagravat ubique profectibus, quo non, etc.*

(c) Hanc tamen legem aliis non præscripsit: nam in concilio Arelatensi iv, cui sanctus præfuit, can. 1

A non (b) est conspectibus præsentatus; tetigit pectora quorum membra non contigit. Adjecit etiam hoc, ut nunquam in ecclesia sua diaconem ordinaret aut tricesimum (c) ætatis ejus annum. Verum etiam hoc addidit, ut nec in qualibet majore ætate ordinaretur, nisi quatuor vicibus in ordine libros Veteris Testamenti legerit ante, et quatuor Novi. Sanctæ conscientia suæ testis sum ego peccator, quia quiddam aliis præcepit ipse fecit, et propter Deum semper implevit. Quidquid autem prohibuit fieri, aut ipse vitavit facere; omnia in zelo Dei.

44. Nihil carnaliter aut egit aut sapuit; et nunquam otiosus ab opere Dei voluit esse, sed disposuit fabricavitque triplicem in una conclusione basilicam, cujus membrum medium in honore sanctæ Mariæ Virginis cultu eminentiore construxit, ex uno latere domni Joannis, ex alio sancti Martini subjecit. Et ut auferret sacris quas congregaverat virginibus curam necessariæ sepulturæ, monibiles [*forte immobiles*] arcas corporibus humandis aptissimas de axis ingentibus noviter fecit excidi, quas per omne pavementum basilicæ constipatis stræni fecit ordinibus: ut quæcunque congregationis illius de hac luce migrasset, locum sepulturæ paratissimum et sanctissimum reperiret. Non multo igitur post monasterii matrem germanam suam Cæsariam (d) sanctam, ad præmia Christi migrantem, inter has quas præmiserat inibi ad medium throni, juxta eam quam sibi paraverat, condidit sepulturam, succedente eidem quæ nunc superest, Cæsaria matre, cujus opus cum sodalibus tam præcipuum viget, ut inter psalmos atque jejunia, vigiliis quoque et lectiones, libros divinos pulchre scriptitent virgines Christi, ipsam magistram habentes.

45. Insistebat itaque, ut solitus erat, orationi et lectioni et eleemosyis beatus homo, prædicationibus incessanter omni dominici omnibusque diebus festis; frequenter etiam ad matutinos, ad lucernarium (e), propter adventantes homilia recitabantur, ut nullus esset qui se de ignorantia excusaret. Obedientes invitabat, sollicitos instruebat, renitentes vero acriter contestabatur, quia sicut fidelibus in diem judicii digna esset retributio conferenda, ita et hos dignæ indignationis ultio sequeretur. Statuit etiam regulariter ut nubentes ob reverentiam benedictionis antequam conjunctionis eorum eis benedictio in basilica daretur. Tanta denique bona in se, largiente divina gratia, habuit et de audientium profectibus, et de discipulorum sequacitate, et de virginum consecratione, ut non uno tantum sit merito coronatus,

statuitur, ut nullus episcoporum diaconum, antequam viginti quinque annos impleat, ordinare præsumat. Triginta vero anni ibidem requiruntur pro ordinatione presbyteri vel episcopi. Adi Labbeum tom. IV, col. 1622.

(d) De S. Cæsaria actum est ad 12 Januarii, ubi de secunda Cæsaria et sequentibus abbatissis etiam dicta sunt aliqua.

(e) *Id est, vesperas*, ait in margine Mabillonius.

sed inter tantas ac multiplices coronas de coruscantibus meritis suis cinctus, totus in coronam Ecclesiæ demutetur.

46. Multi quidem æmuli surrexerunt qui ejus resisterent doctrinæ de gratia. Sed o felicitas æmulanda! Etenim susurris et mala interpretatione quorundam oboritur in Galliarum partibus contra prædicationem Dei hominis frustra sinistra suspicio. Ob hoc antistes Christi ultra Iseram (a) consistentes, charitatis amore collecti, in Valentina (b) civitate conveniunt: ubi etiam beatus Cæsarius infirmitatis solite causa, sicut disposuerat, properare non potuit. Misit tamen præstantissimos viros de episcopis cum presbyteris et diaconibus, inter quos etiam sanctus Cyprianus Telonensis (c) magnus et clarus enituit, omnia quæ dicebat de divinis utique Scripturis affirmans, et de antiquissimis Patrum institutionibus probans, nihil per se in divinis profectibus quemquam arripere posse, nisi fuerit primitus Dei gratia præveniente vocatus. Sed dum suam justitiam quærebant statuere (d), justitiæ Dei non erant subjecti, non reminiscentes Deum dixisse: *Sine me nihil potestis facere*. Et, Ego vos elegi, non vos me (e). Et, Nemo habet quidquam, nisi illi datum fuerit desuper. Et per apostolum Paulum: *Gratia Dei sum id quod sum*. Et per alium: *Omne datum optimum desuper est*. Et propheta: *Gratiam et gloriam dabit Dominus*. Et quod tunc vere liberum homo resumat arbitrium, cum fuerit Christi liberatione redemptus, sub qua absolute valeat consequi perfectionis effectum. Quorum intentionibus homo Christi dedit veram et evidentem ex traditione apostolica rationem. Nam et beatæ memoriæ Bonifacius Romanæ Ecclesiæ papa eandem colluctationem compertam (f), calcata intentione jurgantium, prosecutionem S. Cæsarii apostolica auctoritate firmavit: *domante Christo paulatim Ecclesiarum antistes receperunt, quod optaverat diabolus repentina animositate cessare*.

47. Hoc frequenter quibuscunque prædicabat, di-

(a) Isera seu Isara, Gallis *l'Isère*, fluvius oritur in Centronicis Alpibus sive Darantasiensibus apud Sapaudos, ait Valesius. Deinde ex Sabaudia in Delphinatum delapsus, eumque secans, Rhodano miscetur paulo supra Valentiam apud confluentes. Videtis Valesium in Notitia Galliarum, p. 253. De concilio Valentino egimus in commentario, num. 43.

(b) Valentina urbs est episcopalis in Delphinatu, sub archiepiscopo Viennensi, sita ad Rhodanum una leuca infra confluentes Iseræ, vulgo *Valence* dicta.

(c) *Telo Martius*, Gallis *Toulon*, urbs episcopal s est sub archiepiscopo Arelatensi in Provincia ad mare Mediterraneum celeberrimo portu notissima. Cyprianus hic unus est ex Viæ auctoribus de quo Cæsarii initio commentarii.

A cens: Si amas Dei verbum, impectoratum utique reines quod ingressi, amori namque divino congruebat decalogi summa perfectio: ut quod in te sibi charitas Christi devinxit, reddas etiam ipse cum homine participata largitate commune. Sed ne parentum, amicorum, sive clientum de hoc alloquio nostro tantummodo credas animas esse pascendas, testor te coram Deo ejusque sanctis angelis, reus eris salutis mancipiorum tuorum quorumlibet infirmorum, si non æque illis, ut amicis vel parentibus, cum reversus fueris, quod prædicavimus ingresseris. Conditione namque tibi corporea in præsentii subditum noveris esse mancipium, non perennitatis vinculo mancipatum. Iterumque ad eos quos fuerat allocutus dicebat: Quid id diximus, fratres? quid disse- ruimus, filii? quæso vos, qui fuerint nostri hactenus in collatione sermones? Si diligitis, retinetis; si retinetis, procul dubio dicta cordibus conclusistis. Taliter provocando etiam invitit studium retinendi extorquebat.

48. Ad prandium vero et ad cœnam mensæ suæ sine cessatione quotidie legebatur, ut uterque interior exteriorque homo satius refectioe duplici lætaretur. In hac ergo arcta constrictaque conclusionem audientes cum sudore, fateor, et verecundia grandi multi ante eum mox obliviosi sunt agniti: dum pauci, quod pejus est, commissam narratiunculam potuerant saltuosis compendiis replicare. In domo vero ecclesiæ suæ, sicut illo præsentem, ita absente convivium semper præparatum est clericis, sive quibus- que advenientibus. Nullus illo superstite tanquam ad extraneam civitatem, sed tanquam ad propriam domum Arelato venit. Et quia de innumerabilibus ejus hæc pauca præsumpsimus attingere, sufficiant manifesta, etiamsi celantur occulta. Rogamus tamen vos, sancti fratres Messiane presbyter et Stephane diacone, quibus de illo multa comperta sunt, pro eo quod ab adolescentia in obsequio ipsius fuistis, ut huic opusculo vestram collationem jungatis.

(d) Id volebant Semipelagiani, qui fidei initium viribus liberi arbitrii attribuebant, quibusque subjecti sacræ Scripturæ textus sunt contrarii. Videri possunt capitula Arausiana et theologo qui de erroribus Semipelagianorum disputarunt; at inter illos lites non modicæ posterioribus sæculis sunt exortæ, quod aliqui non pauca pro erroribus Semipelagianis venditarint, quæ reversa erant catholica, et utrinque admissa.

(e) Hic textus in ms. nostro desideratur, transcribentium, ut videtur, incuria prætermisus.

(f) Magis Latine diceretur, *eadem colluctatione comperta*. De confirmatione Bonifacii dictum est in commentario, num. 44 et seqq.

LIBER SECUNDUS.

AUCTORIBUS MESSIANO PRESBYTERO ET STEPHANO DIACONO; EX EDITIONE MABILLONII.

CAPUT PRIMUM.

Varia miracula, quibus monita quædam virtutesque interponuntur.

1. Messianus presbyter et Stephanus dixerunt: De sancti, beatissimique Patris et sacerdotis ac magistri nostri domini Cæsarii conversatione atque virtutibus illa dicturi quæ vel simul vel sigillatim de eo cognovimus, vel cum sanctissimis coepiscopis (a) id est, domno Cypriano et domno Firmino atque sancto Viventio (b) pariter vidimus; qui et ea quæ de ipso superius scripta sunt, ab initio referentes usque ad finem articuli concluderunt, et nobis permittere ac jubere dignati sunt, ut unusquisque nostrum, quæ sibi de gestis ejus essent bene cognita, fideliter enarraret. Non indigemus, vel si nobis suppeteret eloquentia sæcularis, quia omnem mundanæ facundiae transcendit ornatum sanctarum veritas actionum: ad quam plenissime demonstrandam illa nobis puritas simplicitasque sufficiat, qua ipse quoque beatissimus Pater miracula quæ a nobis sunt referenda perfecit, maxime cum frequenter hoc et ipse dominus communi habuerit in sermone, quia quod erudite diceretur, intelligentiam doctis tantummodo ministraret; quod vero simpliciter, et doctos simul et simplices competenter instrueret. Ergo ea, quæ veraciter ab eo facta dictave cognovimus, aggredimur Deo propitio verbis iufucatis et integris, pro parte qua possumus, fidelibus auditoribus intimare, ut ex ipsis et infirmis compunctionem, et perfectis gaudium, et ad perfectionem tendentibus ministraretur exemplum. Incipimus igitur, quemadmodum recordamur, breviter opera ejus sancta. Deo adjuvante, retere.

2. Petri diaconi hujus ecclesiæ filia, in qua omnis utilitas domus ipsius consistere videbatur, languore gravi faciente, triduo jam muta jacebat: pro qua re quodam die pedibus se beatissimi viri prostravit dicens: Miserere, serve Christi, senectutis meæ, ora pro filia mea, quia confido tibi a Domino nihil esse negandum. Pone manum super eam, et salva erit. Jam enim per triduum muta oculis clausis jacet, horisque et momentis singulis exitum ejus exspecto. Quo audito, motus et compulsus lacrymis senis, ad domum ejus perrexit: ubi cum ingressus fuisset, et omnes in ipsa domo cum patre fortiter flentes videret, ad orationem prosternitur: ubi velut alter Elias (c) ad caput ejus inter angustias arcæ et lecti se

A attraxit. Post orationem, quam cum lacrymis fudit, statim reverti ad domum ecclesiæ cœpit.

3. Erat enim consuetudinis ejus, ut cum, spiritu sibi insinuante, preces suas exaudiri pro infirmis agnosceret, statim cum celeritate exinde discederet; ne si illo præseente fieret quod ipse a Domino precibus impetrasset, aliqua arrogantia nasceretur occasio. Quia et revera frequenter et dulciter quasi in figura, ut nemo intelligere posset, dicebat: Cui animarum cura credita est, fortiter debet timere corporum voluptatem exercere. Denique simplicibus magis quam doctis istud divina gratia concessit. Utinam (d) in his quæ nobis misericors Dominus dedit, discretionem nobis sibi placitam concedat! Istud tamen a nobis indignis minime est præsumendum. Discedente ergo eo (e), cœpit iterum atque iterum clamare pater post eantem: Novi quia, si Deum tuum precatus esses, filiam meam mihi reddidisset. Tunc ille unum de cubiculariis suis reliquit, dicens: Vade, observa ibi, et post paululum veni, et dic mihi quid agitur. Cecidit hora completa, et ecce illi nuntiavit: Domæ, inquit, reversa ad se est puella supra quam orastis; quæ hoc dicit: Dominus episcopus hic fuit, cujus orationibus reddita sum et sana facta. Pro qua re venit pater gratias agens, et sibi jam per orationes vestras revocatam a morte filiam protestatur. Nam, Domino hodie denique annuente, vivens hujus rei ipsa per se testis existit.

4. Sed licet (ut mos servorum Dei est) semper virtutes faciendas excusent; is præcipue servus Christi, et quando ad præsens sibi præstari, insinuante Domino, confidebat, nec tunc temere arripere, sed caute subterfugere volebat. Verum sive stetisset, sive fugisset, nunquam sibi postulanti defuit Deus. Quem ille in corde suo non solum in oratione et obsecratione, sed etiam in convivio, in itinere, in collocatione, in conseasu, in prosperis, in adversis, etiam in somno semper secum habuit. Denique nos ipsi, vel conservi nostri qui in cella ipsius manserunt, sciunt quæ dicimus, illum inter pausas somni, quas jam ætas non solum exigebat, sed etiam pro infirmitate aliquoties premebat, spiritu semper vigilante diceret [*sensus est imperfectus*] tanquam admonens, qui psalmum diceret: Age dic. Nulli dubium est quod aut spiritualiter cum sanctis psallebat, aut certe illud impleverit propheticum: *Ego dormio, et cor meum rigilat*. Frequenter etiam in sopore post-

(a) Coepiscopi nomen non ad Messianum, qui solum presbyter, nec ad Stephanum, qui diaconus tantum erat; sed ad Cyprianum et alios referendum, ut observat Mabillonius.

(b) *Viventio* legitur in textu Mabillonii, errore opinor, typographico; nam ipse in observationibus præviis hæc citans verba, habet *Viventio*, uti et Surius et Barralis.

(c) Apud Surium et Barralim legitur *Eliseus*, nec satis apparet utra lectio sit præferenda. Nam uterque, Elias III Reg. cap. xvii, et Eliseus IV Reg. cap. iv, puerum mortuum revocavit ad vitam eodem fere modo.

(d) *Utinam* legitur apud Barralim, *vitam* apud Mabillonium errore forsitan typographi, certe non satis recte.

(e) *Eo desideratur* in editione Mabillonii.

tus de futuro iudicio ve. de aeterno præmio prædicabat. Interea non est meorum meritum, ut indignus præclara de famulo Dei referam (a).

5. Cum igitur in cella ipsius diaconus in servitio illius ad iudicium meum delegatus essem, curam inter reliqua etiam de nocturnis horis me iusserat habere. Itaque cum de cella inferiore, ubi manebam, foras egressus fuisset, quia in omnibus sanctus vir modum semper voluisset custodire, præcipue ad nocturnos (b) vigilantissime observabat, ut, absque id quod sibi peculiariter, Deo solo sibi attestante, dicebat, nullus suorum, qui secum manebant, ante horam legitimam excitaretur. Tunc per somnum lenta voce dicebat: Duo sunt, nihil est medium: duo sunt; aut in cælos ascenditur, aut in infernum descenditur. Deforis ego revertens ille evigilavit, et ait ad me: Quid, inquit? Jam hora est ad nocturnos. Ego dixi: Non est hora; adhuc sub tempore est. Et ille: Vere hora est, et revera sic erat. Tunc implevimus nocturnos. Et ait ad me: Cuidam per somnum cum grandi intentione proclamabam: Duo sunt, non est quidquam medium, aut in infernum, aut in cælos itur. Ego respondi: Consuetudinem tuam facis incessanter clamare. Tunc ego peccator arbitratus sum quod semper ille de Deo et cum Deo loqueretur. Hic enim, ut supra dictum est, sic omnium virtutum amator fuit, ut nullum bonum fuerit, quod vel per se cum alacritate non exercuerit, vel cum fervore spiritus alios habere voluerit et docuerit.

6. Inter omnia igitur bona quæ generaliter, ut fierent, docebat, et mala quæ nulla omnino fieri pronuntiabat, præcipue (quod benigna et sincera conscientia vestra novit) infidelitatis, mendacii, superbiam, atque luxuriæ vitia et ebrietatis impatientissime omnino abhorrebat. Jesu bone! quibus gemitibus, quibus suspiriis, quo fletu pro peccatoribus supplicabat! ut jam videres hominem Dei tanquam in præsentem conspiceret miserum peccatorem ad gehennæ supplicia destinari. Denique, secundum Apostolum, nunquam soli sibi vixit, nunquam pro se solo oravit.

7. Quodam igitur tempore, cum velut ad cumulum meritum suorum undique captivi Arelato redimendi non frustra exhiberentur, magna multitudo redemptorum ingenuorum et multorum nobilium Arelato ab ipso viro sancto quotidie pascebantur. D

(a) Hucusque Messianus presbyter, ita ut reliqua videbantur esse Stephani diaconi.

(b) Nocturnas preces designat, jam *matutinæ* passim vocantur.

(c) Longuevallius in Historia Ecclesiæ Gallicanæ t. II, p. 556, mortem Gondibaldi Burgundionum regis alligat anno 517. Id., p. 259, ostendit Gondaldum veritatem fidei catholicæ agnovisse ope S. Avili Viennensis; sed politicis rationibus adhæsisse erroribus Arianorum. Hinc mira videri non debet eas in virom sanctum benevolentiam. Præterea id reges illi facere potuerunt ob redempto; per Cæsarium captivos Burgundione. De S. Sigismundo Gondibaldi filio et successore, qui ab Arianis erroribus ad fidem catholicam feliciter conversus est, egimus ad 4 Maii, quo colitur.

Tunc venit ordinator ipse, et cepit ipsum contestari et dicere: Captivi isti vadant, domne, per plateas, et petant unde comedant; quia si hodie consuetudinarie ab ecclesia pasti fuerint, crastino ad mensam tuam unde panes fiant non habebis. Tunc ille fiducialiter in cellam ingrediens, ad orationis consuetudinaria subsidia confugiens (ubi nunquam testem hominem habere voluit), petiit a Domino substantiam miseris dari. Nam si quis forte, ubi ille solo stratus orabat, eisu supervenisset, fortiter abhorrebat. Itaque tam profuse flevit, ut statim impetraret quod postularet. Tunc ergo inde exiens cum alacritate et fiducia, quodammodo infidelitatem ordinatoris objurgans, venerabili viro Messiano presbytero tunc temporis notario dixit: Vade in horreum et ita scopis, ut nec quidquam granorum, si fieri potest, ibi remaneat; et fiant panes secundum consuetudinem, et omnes simul manducemus; et si crastina non fuerit quod manducetur, omnes jejuniemus, dummodo hodie bene nati homines, seu reliqui captivi, nobis sedentibus et bibentibus, non eant per plateas mendicare. Vocans tamen unum e nobis, in aure ejus dixit: Cras dabit Deus, quia qui dat pauperibus nunquam egebit. Etenim adhuc ipsis captivis non licebat ad propria remeare.

8. Quid multa? Impletur quod jussit. Marinarantur ab omnibus ecclesiæ convivantibus, unde essent ab hodie coonesturi. Sed qui Eliæ providerat mulierem viduam, ad quam veniendo pauxillum sustentaretur, et isti sine ambiguitate, cum oraret, insinuaverat omnia captivis et peregrinis erogando, nihilque omnino sibi reservando, semper uberius ditaretur. Denique alia die, qua pallentes lucescere metuebant hi qui ope ecclesiæ sustentabantur, et cum non minimis suspiriis exspectarent quid ageretur, Gundebaldus et Sigismundus (c) reges Burgundionum, scientes quam alacer servus Domini ad opera misericordiæ festinaret, antequam lux ipsa diei claresceret, tres naves, quas latenas (d) vocant majores, pleas cum tritico direxerunt. Et omnes qui pridie incredulitate famis periculo metuebant, videntes quod Dominus servo suo nunquam deesse, gratias cum gaudio Deo in necessitate subvenienti maximas referebant.

9. Quodam igitur tempore, patricius Liberius (e) insidiantibus Gothis, quos Wisigothos vocant, lanceam

(d) Vox est aliunde mihi ignota, et barbara.

(e) Liberius patricius clarissimus erat rebus gestis et virtutibus. Agebat tunc præfectum prætorio pro Ostrogothis in Gallia, quorum ditione contra Francos egregie defendit. Eandem prætorii præfecturam Romæ deinde obtinuit, ut refert Baronius in Annalibus ad annum 530, num. 47, ubi adducit hæc Cassiodori verba: « Respicite namque patricium Liberium, præfectum etiam Galliarum, exercituum virum, communionem gratissimum, meritis clarum, forma conspicuum, sed vulneribus pulchriorem, laborum suorum munera consecutum, ut nec præfecturam, quam bene gessit, amitteret, et exitium virum honor geminatus ornaret. » Hæc et plura Cassiodorus, indictione duodecima, ait Baronius, quando prætoriam præfecturam (Romæ) est consecutus, anno

vulnere usque ad vitalia perforatus est. Et quia trans A Durentiam periculum ipsum gestum fuerat, turbatis omnibus concurrentibus post percussorem, ille solus remansit. Periculo vulneris ipsius perterritus, et spe vitæ suæ desperatus, quantum potest homo, donec fiat exsanguis, prope non minus quingentos aut eo amplius passus in aliam ripam propriis pedibus transfugit. Sed cum ad locum Arnaginem (n), ubi homines vici ipsius occurrere potuerunt, pervenit, omnino sine ulla spē vel respiratione animæ cadens jacuit. Hæc enim pene omnis civitas novit. Tamen, quæ dicimus, magnificentissimo viro ipso referente, cum lacrymis et grandi admiratione virtutes viri sancti cognovimus. Tunc, inquit, vir ille referat nobis : Nihil mihi in supremum meum halitum aliud in memoriam venit nisi cum lacrymis proclamarem : Omnia remedia cessaverunt ; dominum B meum Cæsarium rogate, ut mihi subveniat. Quod nos per eum qui missus fuerat, cum velocitate verum esse cognovimus. Nam dum in agro sancti monasterii sui aliquantum et repausare et ordinare aliqua voluisset, ibidem cœperat paululum remorari : et ecce subito qui missus fuerat, anhelans, venit suppliciter deprecans : Cito propera, inquit, domne ; filius tuus ut ante obitum suum illum videas rogat. Et cum nullum sine medicamento pœnitentiæ de hoc mundo vir Dei voluisset recedere, illum præcipue sine hoc remedio non optabat abire. Statim etenim ad vicum Arnaginensem pervenimus. Ergo, sicut supra dixi, ea quæ vir ipse mihi ex plurimis retulit indicabo.

10. Nam dum ita exanimis jaceret, ut non solum omnes reliquos suos, sed etiam nec conjugem nec filiam unicam agnosceret ; tunc ipse cum sacramento dicebat, fuisse sibi visum, humanam vocem audisse, quæ illi in aera [forte aure] loquens dixerit : Ecce sanctus episcopus venit ; statim ad ipsam vocem oculos aperui, et ipsum famulum Dei venientem cognovi. Sed ubi ad me accessit, manus illius, quantum necesse erat mihi, qui speciem vitæ amiseram, osculari fructus cœpi. Tunc ergo, ut credo, Deo mihi peccatori inspirante, byrrum (b) ipsius domini mei apprehendi, et vulnere meo imposui. Sed cum ibidem paululum partem vestimenti ejus tenuissem, in eadem hora sanguis, qui penitus non desistebat fluere, ita deinceps cessavit, ut non solum sanitas, sed etiam D virtus maxima mihi redderetur. Et si permissus fuisset, caballo sedens ad civitatem nitebar prope-

A rare. Quod etiam apud nos, qui præsentem fulvus, verissimum esse constitui.

11. Igitur illustrissima femina Agretia (c) matrona ejusdem viri, cum mulieris illius, quæ extremam simbriam vestimenti Domini tetigit, infirmitate laboraret, non dissimilis fide et devotione libera est. Cum ad occursum ejus venissem, illa familiariter dignabatur meam parvitatem, infirmitatem suam ac si cum verecundia matronali prodens, cœpit sub obtestatione Domini multis precibus exposcere a me, ut unum pannum de tessellis (d) illius, quem a nudo sui corporis habuisset, feminæ deferrem. Cumque ego in cella beati viri dum essem, facile potuissem facere quod sperabat, timere tamen cœpi ne unde illa sibi remedium petebat, ego peccatum ex furto incurrerem. Tunc cubiculari o, ad quem ve timentia sancta pertinebant, id indicavi, quod illi quis pro se tessellum sibi deportari postulasset. Pro qua re unum vetustum mihi ille dare non ditulit. Domine Jesu Christe, gloriosus es in sanctis tuis, et quis similis tibi ? Tu tamen promisisti quod si quis in te crederet, opera quæ facis, et ipse faceret. Nam dum apud me jam servatur pannus ipse deportandus, cum sero factum esset, ea consuetudo erat, ut ei, antequam repausaret [id est cubitum iret], tesselli adhiberentur calefacti ad focum, et aliis detractis adhiberentur. Exhibiti sunt, prout opus existimavit qui serviebat. Cui ille : Non istos, inquit, sed alios, atque illum et illum talem volo. Exhibiti sunt alii veteres. Non est hic, inquit, quem quæro, exquirens quod non consueverat, ut innotesceret, quod in spiritu prævidebat. Tunc nutibus ego et ille qui mihi dederat cœpimus recognoscere quod servo Dei furtum nostrum non potuisset latere : ut perspicuum et evidens esset quod famulus tuus, Domine, nobis indignis de donis illis, quæ ipsi tribueras, potuisset dicere : Tetigit me aliquis.

12. Tunc ego velut pro illa, quam tu, Domine Jesu, per orationes servi tui sanasti, ego, inquam, timens et tremens, quod factum fuerat cœpi servo tuo fateri, dicens : Indulge, domne, egomet pannum quem quæris habeo : filia tua. (Usque hic me loqui permisit.) Ille autem cum sibilo silentii : Tace, inquit : et cum grandi pietate apprehendens, adhuc etiam alium tessellum dedit mihi, et dixit : Vade, D inquit, et porta ambos ad basilicam domni Stephani, et mitte illos sub altare, et ibi maneant, et unum, quem volueris, porta mane ad eam quæ te roga-

quingentesimo trigesimo quarto. Subscribit concilio Arausicano II, apud Labbeum t. IV, col. 1673, eo modo : « Petrus Marcellinus Felix Liberius V. C. et illustris præfectus prætorio Galliarum atque patricius consentiens subscripsit. » Ex his aliisque catholicum fuisse intelligimus, etiamsi in obsequio es et regis Ariani. Eximias viri laudes celebrat S. Ennodius Ticinensis, in tribus ad eum scriptis epistolis, quas vide apud Sirmondum lib. VII, epist. I, et lib. IX, epist. 25 et 29, ad quas plura de eo notat Sirmondus.

(a) Ad hunc locum sequentia notat Mabillonius : « In Itinerario Antonini vocatur Ernaginum, duobus

circiter milliariis ab Arelate distans ad Avinionem versus. » De loco nunc non constat. Plura de Ernagino ex geographis adducit Valesius in Notitia Galliarum, p. 189, ubi etiam vocatur *Mansio Arnaginz*. Addit ipse : « Vulgo dicitur *Eragne*, estque locus inter Castellionem Cavarum et Tarasconem Saltyorum. »

(b) De *birro* quædam dicimus in commentario, num. 65.

(c) Apud Barralim *Agressia*.

(d) « Tessellos, inquit Mabillonius, interpretamur quadratos pinniculos fovendo stomacho appositos. » Vocem alibi non inveni-

vit, et alium mihi revoca. Sicut jussit indigno servo suo, feci: et tamen, cui portaverim, nunquam a me requisivit, nec tessellum repetiit. Cumque illa femina assidue exactrix esse non desineret, ut quod petierat deportarem, vidensque me eminus venientem, porrectis porro manibus, antequam darem, jamque raptura quod exhibebam, impetu obviam venit. Quæ antequam de casula (a), sub qua ipsum pannulum ferebam, egerem, rapere, quod fidei avaritate poposcerat, festinabat. Ego vero, cum protulisset ipsum tessellum, dedi ei, illaque sibi super vestimenta sua circa se posuit, prius tamen oculis admoventis, cum et devotione deosculans, ut dignum erat, honorabat. Nec mora, statim adfuit, Domino tribuente, fidelis petitionis suæ effectus. Et jam per vestimentum servi Domini habuerunt, quod et post transitum ipsius habere noscuntur. Denique ut solebat ipsa fateri, cum ipsum pannum ad preclus suum posuisset, statim, velut si qui solent aqua frigida respergi, ita omnia membra vel venæ ejus etiam cum parvo dolore in obrepilationem (b) susensa sunt, ut corpus ipsius aliquantum horrore simul et tremore quateretur. Sed illico Domini misericordia adfuit, et fluxus qui erat discussit, et nunquam amplius ad ipsam rediit, impletumque est in ea: *Vade, filia, secundum fidem tuam fiat tibi.*

CAPUT II.

Miracula varia per Sanctum patrata.

15. Factum est ut quodam tempore quatuor (c) ei episcopi ad occursum venirent, cum quibus ad lucernarium [id est vespas] ad basilicam Sancti Stephani descendit. Cumque expleto lucernario benedictionem populo dedisset, egredientibus illis, mulier quædam in salutorio (d) occurrit: quæ tam horribilem infirmitatem incurrerat, ut die noctuque incessanter manus ei ita inter se colliderentur, quasi aliquid volentes. Quæ lacrymabiliter clamavit: Domne Cæsari, miserere infelici; ora pro me, ut mihi manus incæ reddantur. Illius ut præ consuetudo, in orationem cum aliis episcopis prostravit. Cumque uterque surrexisset, inclinato capite uni de sanctis episcopis

(a) Per casulam hic designatur vestis clericalis seu talaris, quantum conjicio. Certe apud Labbeum tom. VI, col. 1535, in concilio Germanico I, can. 7, statuitur: « ut presbyteri vel diaconi non sagis, laicorum more, sed casulis utantur, ritu servorum Dei. » Vide dicta in commentario, num. 64.

(b) Obrepilatio apud Cangiium in Auctiore glossario explicatur f. emitus, tremulus motus, horror.

(c) Apud Barralim additur, aut quinque.

(d) Id est, in sacrario, sic dicto, quod episcopus ante missarum solemniam ibi sederet, et salutaciones fidelium exciperet, qui se ejus orationibus commendabant, aut ei aliquid negotii communicabant, inquit Menardus noster in Conc. regul. cap. 5, § 25. Ita Mabillonius.

(e) Baptistarium, licet sumatur pro variis, hic designat locum intra ecclesiam destinatum ad baptizandum.

(f) Cucuma, inquit Mabillonius, cuius diminutivum est cucumula, designat vas vel etiam tugurium in formam cucumeris: hic explicata de baptisterio camerato. Barralæ legit, cucumula, quod æque est

dixit: Jube, domne; rogo, signa manus mulieris istius. Qui obedientissime paruit, sed nihilominus præfatæ manus mulieris solitoolvebantur. Illa vebementius clamans, dixit: Domne Cæsari, ad te clamo, te rogo, tu signa. Iterum in oratione procubui, erigensque se, crucem super infirmas manus fecit. Quæ statim steterunt. Mulier vero, Deo et viro sancto gratias agens, incolumis reversa est.

14. Nam ad oleum benedicendum competentibus diebus in baptisterio (e) annis singulis veniebat. Et ingrediens cucumula (f), cum ad consignandos infantes sederet, parvuli illic parvi vel puellæ a parentibus missi certatim currebant exhibentes vascula cum aqua, alii cum oleo, ut eis benediceret. Cumque hi qui deferebant contra se urceolos et ampullas, præ multitudine populi, comploberent, sonus audiebatur percutientium et videbatur: et tamen vitrum in quo benedictio servi Christi effusa fuerat nunquam contractum est.

15. Quodam alio tempore, dum dioceses (g) visitaret, et ad castellum quod Luco (h) dicitur venimus, erat ibi matrona quædam Eucheria [al. Euthyria] nomine, quæ ancillam suam offerens ante pedes ejus prostravit: pro qua ut Domino supplicaret, lacrymabiliter exorabat. Ille autem causam perscrutans, ut erat vir Deo plenus et in omnibus perscrutantissimus, quid infirmitatis haberet interrogavit. Dixerunt Dæmonium quod rustici Dianam (i) appellant; quæ sic affligitur, ut pene omnibus noctibus assidue cadatur, et sæpe etiam in ecclesiam ducitur inter duos viros ut maneat: et sic flagris diabolicis occulte fatigatur, ut vox continuo ipsius audiat, et eis qui sibi adhærent respondere penitus non possit. Tunc omnibus qui cum servo Christi aderant poscentibus ut rei veritas appareret, videre petierunt. Permittente igitur ipso domino, sanctus Lucius presbyter et Didymus diaconus, qui eo tempore per parochias ambulabant, ad eam secretius videndam properaverunt, in quorum etiam obsequio perrexi. Si mihi fideles credunt, coram Deo dico, oculis meis vidi plagas, quas ante aliquos dies in dorsum et in scapulas acceperat, in sanitatem venire; pridianas autem et in ipsa nocte obscurum.

(g) Diocesis non raro olim sumebatur pro parochia, cui præerat presbyter, ut probatur in Glossario Cangi. Forsan ita sumendum hoc loco vocabulum.

(h) Luco, le Luc, castrum diocesis Foro-Julienensis ad Caraniam fluvium, inquit Mabillonius.

(i) Audi Fragmenta Capitularium edita a Baluzio tom. II Capit. regum Franciæ col. 3, c. 5: « Illud etiam non omittendum, quod quædam sceleratæ mulieres retro post Satanam conversæ, dæmonum illusionibus et phantasmatis seductæ, credunt se et profitentur nocturnis horis cum Diana paganorum dea et innumera multitudine mulierum equitare super quasdam bestias, et multa terrarum spatia intempestæ noctis silentio pertransire, ejusque jurisdictionibus velut dominæ obedire, et certis necibus ad ejus servitium evocari. » Hinc nomen illud profluxisse crediderim, quod dæmon, quo tyrannus non est crudelior, imperium sævissime exerceat in misellas suo semel servitio mancipatas.

impressas recentes inter illas intextas, quas prius A perpressa fuerat. Tunc iterum exhibita ante illum, ita turbatis oculis confusa et aversa ab eo facie apparuit, ut omnibus appareret in faciem servi Dei minime eam posse respicere. Sed ille capiti ejus unum imponens, benedictionem dedit; deinde oleum benedixit, ex quo cam nocturnis horis perungi jussit; statimque ita sana facta est, ut deinceps tentatio demonis ad illam non reverteteretur.

16. Alio vero tempore cum in dioceses venissemus, infans annorum circiter octo clericali habitu degens in altario venit: ubi post prædicationem (quam non solum in civitate, sed etiam in omnibus parochiis, cum potuit, per se memoriter facere minime distulit), cum se de cancello ad altare revocasset, missam jam cœperat celebrare. Homo vero ipse B graviter a spiritu nequissimo coepit vexari: nam tremore et spumis horribiliter quatiebatur. Tunc omnes terror non modicus invasit. Illi vero oculos in cœlum elevans, preces ad Dominum pro recuperatione ejus direxit, et coepit iterum omissis illis ad missas faciendas se convertere. Tunc quidam presbyter Citarascensis Ecclesiæ, Ursus nomine, infantulum ipsum ante pedes ejus projecit. Quod ille ægre suspiciens, ait: Pareat tibi, inquit, Deus, benedicte: istud aliorum opus est, non meum. Et licet ille propter humanam arrogantiam denegaret, non tamen servo suo defuit virtus divina. Statim ergo ubi ante pedes ejus fuer ipse projectus est, sanus surrexit; nec unquam ad eum spiritus nequam rediit, quem etiam subdiaconem in ipsa ecclesia vidi (a).

17. Nam cum ad Citaristanam (b) parochiam venisset visitandi gratia, cujusdam Novati hominis (al., nominis) illa tam nefandum et novi generis demonium videbatur incurrisse, ut si quando pedem extra ostium domus suæ misisset, statim multitudo corvorum in faciem ipsius lacerantes irruerant, et illam tremore quassatam vel cum spumis volutantes, omne illius nudum quod reperissent corpus, hoc est faciem, cervicem, vel quidquid aliud invenissent, deturparent. Quæ dum ad sanctum virum fuisset exhibitæ, usque ad basilicam quam ingressa est, ubi vir Dei erat, supervenientes corvos nos vidimus super eam volitantes. Non tamen jam vel tunc ausi fuerunt impertini irruere. Nam cum ante ipsum venisset, videns faciem ipsius deformiter laceratam, nobis secrite dixit: Nunquam isto genere diabolium insidiatum alieni vel legi, vel vidi, vel audivi. Tunc ante sanctum altare super caput ejus manum imponens, oleum benedixit, eique oculos et aures perunxit, cunctisque videntibus, per plateam ad domum suam sana reversa est; et per biduum, quod ibi fuimus, ad ecclesiam processit, incursusque ille deinceps ad ipsam nunquam reversus est.

18. Devoluto hinc tempore venit ad agrum ecclesiæ nostræ, ubi et dioceses sunt, quod Succentrio-

nes (c) vocatur. Balnearia ibidem grandibus fastigiis constructa sunt: ubi si quis momentis singulis casu transiret, statim per nomen clamabatur: illico sibi ingentia saxa aut ante pedes, aut post se cadentia cum metu aspiceret, caventes universi ne inde unquam præterirent. Unde etiam monebantur omnes nescientes ne in illud periculum inciderent, unde prætergredi non audebant. Cum ecce vir Dei ibidem requisita [forte requisitus] ad aliam ecclesiam pergeret, clericus, cui cura erat illius portare baculum (quod notaricum officium erat) oblitus est, in quo ministerio inutilis ego serviebam. Tunc loci illius incolæ, cum eum invenissent, gaudentes dicebant sibi a Domino præstitum ut aliquid illius reperissent; mirantur et agunt Deo gratias, virgamque ipsam de pariete suspendunt; statimque effugata sunt insidiæ diaboli, et ultra nulli in loco nequissimum malum facere usque hodie adversarius ipse præsumpsit.

19. Accidit etiam eo tempore ut unus ex Galliis quidam Benenatus nomine, non opere, venerit, qui se deploraret cum nepotibus suis captivum esse. Habebat puellam parvulam, quam virili habitu induens, ad ipsum demonstrat, dicens: Illic nepos meus est, et mecum cum sorore sua, quæ post nos huc properat, captivi detinentur. Tunc vir Dei dolens de captivitate eorum pro affectu quem ei Dominus ab infantia inspiraverat, illum qui puellam ipsam exhibuerat, et ipsam velut puerum credens, blande osculatur. Igitur accepta uterque redemptione, ubi applicuerunt, revertuntur. Post biduum iterum puellam ipsam, velut in habitu proprio ut amplius solidos acciperet, revocat. Hoc vero agebatur per suggestionem sancti viri Jacobi presbyteri, qui sancta simplicitate sua omnia illum in veritate queri insinabat. Tunc et hujus puellæ accepit iterum redemptionem. Nam quorum tunc sollicitudo fuit cognoverunt quod ipsam postea exhibuerat, quam prius virili habitu ostentaverat. Quod cum indignatione sancto Dei non solum ego illi, sed etiam supradictus presbyter simul et cum verecundia suggerebant [Barralis, suggerebat]. Tunc ille, ut erat circa peregrinos semper mitissimus et benignus, presbytero dixit: Noli, inquit, tu sancte irasci; tu bene fecisti peregrinum commendare; tibi pro bona voluntate tua redditurus est Deus mercedem. Et illi misello parcat Deus peccatum hoc, qui me fecit puellam osculari; et hoc præmium puella ipsa percipiat, ut, quia etsi indignum sacerdotem osculari præsumpsit, talem sanctimoniam faciat, ut alium virum nunquam osculetur. Sed quia futurorum arbiter Deus scivit illam sine dubio in virginitate perdurare non posse, ne servi Dei oratio irrita feret, alia statim die de hoc mundo discessit. Hæc Arelato ad basilicam Apostolorum, ubi ipse metatum habuerat, celebre acta noscuntur.

20. Alio vero tempore matrona quædam in urbe

lonem et Massiliam, ut notat Mabillonius.

(c) Locum non invenio; at constat illum esse in Arelatensi agro.

(a) Hoc miraculum narratur etiam in litteris Messiani presbyteri, recitatis in Commentario, § 5.

(b) Cytharista, Cyreste, in ora Provinciæ inter TePATROL. LXVII.

Massiliense (a) casu pedem sibi luxavit, ita ut per A tempora multa pedem ipsum in terra ponere non posset; sed manibus sustentata servulorum suorum, vix ad ecclesiam duci poterat, validissimum sustinens dolorem. Sed quia multæ sunt miserationes Domini, quando ipse voluit, causas effecit ut vir Dei ad civitatem ipsam ambularet. Audito mulier adventu ipsius, fecit se ad eum salutandum adduci. Quæ accepta ab eo oratione et benedictione, nihil ipsi de causa sua præsumpsit suggerere. Sed regressa ab eo, ad sellam (b) ipsius appropinquari se permitti rogavit. Quæ de supersellio, qui sellam tegebat, locum debilitatum fideliter tangens, statim pristinam sanitatem recipiens, tanquam si malum non fuisset perpecca, pedibus suis, nullo sustentante, incolumis reversa est, Domino usque in diem præsentem gratias agens.

21. Quodam igitur die (quod multi noverunt) hæc in civitate cujusdam Joannis domum apprehendit ignis, vicinam virginum monasterio. Appropinquare igitur cœpit, ut nulli dubium esset omnia ibidem concremanda. Turbata igitur ancillæ Dei, quibus exire foris non licebat, libros vel res, cellas [forte sellas] et seissas per cisteras jactabant, ubi Deo dispensante tunc aqua deerat, ne illas desperatio perturbaret. Currentesque præpositi monasterii, nuntiaverunt patri ipsarum, eo quod jam in proximo esset cellæ suæ. Ille festinanter egressus media nocte per murum ad locum veniens ubi flamma erat, orationi se prosternens [pro prosternebat], ipsisque mandans et de muro clamaus: Non timeatis, benedictæ. Mox sæviens flamma virtutis suæ dimisit incendium.

22. Nec hoc silebo. Quodam igitur tempore in Alpina locis factum esse celeberrimum prædicatur. Dum cujusdam fines nobilissimi viri tempestas assidua perniciose infusione contereret, cunctosque fractus loci illius vis grandinis devoraret, ita ut annis singulis nulla ibidem spes subsidii remaneret; cessisque iterum ut baculus ejus casu ibidem reueneret, de qua virga possessor ipse crucem fieri jussit, quam eminentiori loco fide armatus infixit, ut, veniente lapide, contraheret virga discipuli, crux magistri. Tantam ibidem Deus ob honorem servi sui dignatus est operari virtutem, ut ibi postmodum maximam ubertatem daret, unde repulerat tempestatem.

Item quadam die domum Vincentii cujusdam comprehendit ignis, cujus solarium ex ligno factum flammæ cedebat. Ille videns se nihil valere posse, quanta potuit velocitate ad ipsum dominum perrexit, genibus advolutus rogat ut oraret. Egressusque foras, crucem contra flammam fecit, quæ continuo rediens, ita sopita est, ut nec signum paruisset in solarium tabulis.

CAPUT III.

Alia miracula; cura instruendi discipulos, et quosvis ad penitentiam hortandi; virtutes et visiones.

(a) Massilia urbs est notissima in Provincia ad mare Mediterraneum.

(b) Sellæ aut Sellarius est equus sellam gestans aut gestare solitus, ut variis exemplis ostenditur in

23. Retulit etiam nobis nuper quidam presbyter, quod ante aliquot annos, dum adhuc laicus esset, filia sua a daemonio vexabatur. Qui mœrens et loquens uni ex amicis suis dixit: Quid faciam infelix, quod filia mea a daemonio vexatur? Melius mihi fuerat ut nec nata, aut certe mortua fuisset. Cui ille respondit: Noli flere, sed vade, duc eam ad dominum Cæsarium, et offer eam illi secrete, ut curet eam. Ille vero nihil dubitans venit Arelato, et vadens occurrit ei, et prostravit se ad pedes ejus cum lacrymis, dicens: Domine, miserere misero mihi; cura filiam meam. Qui sollicito interrogans quid haberet, respondit: Daemonium. Dixit ei: Tace, et revertere ad domum tuam. Mane cum matutinæ dicuntur, revertere et adduc tecum puellam ipsam, et matrem ejus, et ob-
B serva [id est expecta] dietis matutinis in atrio Sancti Stephani; et cum secretum videris, veni ad cellam et appella. Ille vero fecit, sicut jussit. Ipse autem secrete egrediens, et genua in terra figens, cum patre et matre puellæ oravit, erigenque se signavit eam et dimisit sanam.

Iterum ambulans per plateam civitatis, vidit e contra in foro hominem qui a daemonio agebatur. Quem cum attendisset e contra, manum sub casula habens, ut a suis non videretur, crucem contra eam fecit; qui statim a temptatione inimici absolutus est.

24. Nam illud quam sanctum et dulce erat, cum per dies incessabiliter opportune volentibus, importune nolentibus, verbum Dei ingereres: cum jam sero pausare venisset, ut vel ipsius horæ momento de Scripturis divinis et de instructione sancta non yparqet, aiebat ad nos: Dicite mihi, inquit, quid cœnavimus hodie? qualia ferula habuimus? Non tacentes suspirabamus, quia illæ intellectus noster ducebatur, quo ille solitus erat nos provocare, quod de cibo spiritali loqui volebat; et ideo nos interrogaret. Dicebat iterum: Scio, inquit, quod si sollicitus fuero quid cœnaverimus, etiam et quid prandidisti [prandis] retinetis. Si autem interrogor, quid ad mensam lectum sit, non recordamur. Unde datur intelligi quia illud nobis, quod retinemus, duciter sapuit; illud vero quod non retinemus, non solum saporem in palato cordis nostri nullum præstitit, sed etiam fastidium forsitan fecit. Et ingemiscens dicebat: O infelix oblivio honorum, cui [pro qua; alii, quia] nihil infelicitas! Et incipiens ab initio, quod lectum fuerat vel expositum, repetebat; nobisque misellis voce prophetica cum gemitu dicebat: Colligite, colligite triticum dominicum; quia dico vobis, non diu erit ut colligatis. Videte quod dico. Colligite quia quesituri estis istud tempus; vere, vera quesituri estis istos dies et valde desideraturi.

25. Quod etiam tunc abusive desidia nostra suscipiebat, jam tamen nunc venisse probamus, quod

Glossario Cangii. *Supersellium* vero est stragulum sellæ equi impositum. Hoc malo suo applicuit mulier. Male apud Surium et Barralim legitur *Cella*.

dixit. Illud propheticum in nobis impletum est: *Mittam vobis famem in terra, famem, inquit, non panis et aquæ, sed audiendi verbum Dei.* Licet prædicationes quas instituit recitentur, tamen cessavit illa incessabilis vox quæ implebat illud propheticum: *Clama, ne cesses,* hoc sæpius dicens: Palatus ejus-cunque cum verbum Dei fastidit, anima ejus febricitator; cum ad sanitatem venerit, tunc esurit et sitit quod, dum infirmatur, repudiat et negligit. Nam illud dulcissimum et sanctissimum recinium (a) quis verbis unquam valeat explicare? Sic, inquit, dicebat ad nos servus Christi: *Cœnam;* inquit, jam ut potius expedivimus. Ab æstantibus vero vel a cubiculariis suggereretur (propter lassitudinem suam, quis respirare vix fatigatus valebat) ut se pasceret. Ille respondit: Bene, inquit, dicitis. Sed expectate medicum. Tunc cubicularii: Domine, quid dicis? Expectat diu mensa, multum dicendo lassasti, et hocasque non tacuisti, jam paululum refice. Ille cum summa dulcedine iterum respondebat: Bene, inquit, dicitis; sed quia cœnam expedivimus, recinium nullum facturi sumus!

26. Incognitorum conscius novit quod dico: quia Spiritus sanctus cum cepisset per ipsam eructare, omnium vitia ita replicabat, et flagellis eruditionis suæ ita cadebat, et medicamentis divinis lincens, ad sanitatem sine ulla mora revocabat; tanquam spiritualis et sanctus organarius (b) corda tangebatur singularum; ita ut exentes ab ipso, nobismetipsos de eo quod dictum fuerat, aliquantum resonaremus, dicentes: Hinc tibi, Deus, gratias unusquisque ex nobis referat, quia jam non retineo malefactum, nec foris animus meus contra illum fratrem meum: quia utique vera sunt quæ servus tuus prædicat, et malo injuriam pati, quam in die iudicii mihi iste sanctus in testimonio exhibeatur. Ille alius de superbia eadem dicebat, aliusque de invidia; alius, qui de quolibet vitio laboraverat, similiter dicebat; omnesque sani animo et relevati ad cubilia nostra, Deo gratias agentes, revertebamur.

27. Nam qualem vultum, Deus bone, plasmator sancte, qualem faciem, qualem personam quis potest unquam exponere? Nos vero desideramus in te, sancte Pater, doctrinam, formam, vultum, personam; scientiam, dulcedinem, quam specialem a Do-

(a) Ad hanc vocem Mabillonius notat sequentia: « Vestem seu togam quadratam vocabant antiqui recinium, quasi rejecinium; quod mediam ejus partem in tergum rejicerent. Hic recinii nomine intellige merendam, hodieque Gallis, *le reciner*, quod sit dimidiata solum comestio, alia parte in cœnam rejecta. » Apud Surium scribitur *reticinium*; apud Barralium vero, *recticinium*.

(b) Organarius illum designat qui organa pulsat musica. Vide quædam Sancti monita sub finem commentarii.

(c) Quam modeste de se senserit Sanctus, declarat ipse in sermone a apud Barralium p. 295, ubi celebratis monasterii Lerinensis laudibus, aliqua de se subiungit hunc in modum: « Nam omnes quoscunque felix et beata habitatio ista susceperit, charitatis et humilitatis pennis ad excelsa virtutum culmina Christo sublimare consuevit. Quæ res cum pene in

Amino inter ceteros homines habuisti. Quam sancta fuit vita tua, quam purus et dulcis affectus! Domine Jesu, quanta ei dederis quis potest vel cogitare, non dicam verbis exponere! Nam cum ad benedictivos fontes procederet, sicut hi qui viderunt, et quæ dicit addunt, testes ipsi sibi idonei sunt, quia sibi credunt. Quis enim unquam terrenum hominem eum esse in processione illa credidit? Domine Deus cæli, fiducialiter pro veritate dico, quia per istos quadraginta annos; quibus administravit, quicumque cum illa die viderunt procedentem, tanquam si nunquam ante viderent, sic semper in oculis omnium notus apparebat. Respondebat cum anima vultus ejus, quia revera vita ejus profectibus continuis sic crescebat, ut semper seipso fieret maior. Non immerito extrinsecus apparebat quod intrinsecus gerebatur.

28. Hinc vero visitationes non solum quorundamque sanctorum multoties ostensæ, verum etiam, quod est super omnia, Dominus Jesus cum omnibus discipulis suis se in visione ei revelavit. Quod non passim ille jactavit, aut spiritu exaltatus est (c), sed tui tantum satis fidei personæ sub sacramento, ut taceret; ita confessus est, qui coram Deo a se factum sui se. Verum etiam et ante biennium transitus sui cunctis præparatio, quam percepturus erat pro omnibus operibus suis in cælis, in spiritu ei ostensa est; et dictum est ei: Lætare in Domino, quia ecce quæ percipies pro servitio tuo. Et quia multa sunt adhuc satis et magna quæ propter prolixitatem præterimus, plerique hi qui nobiscum illa norunt, dolebunt nos procul debio prætermisisse tam plurima, quæ utique nobiscum sciunt. Quos, ut ignoscant rogamus, quia satis indecorum est et onerosum aut barbaram eruditæ auribus diutius loqui præsumere; aut mutum, cum loqui non possit, vel amplius mussitare. Dei Deus ut prius finem habeamus, quam de amore, de nutrimentis, de charitate, de prædicatione, de omnia sancta recordatione domini nostri sanctique Patris nostri Casarii finem in animis nostris faciamus. Tamen quæ etiam, antequam ista scriberentur, post transitum ipsius de reliquiis ejus acta sunt, pauca referam.

CAPUT IV.

Miracula quædam post mortem patrata; ætas sancti et tempus episcopatus; pia ad mortem prævisam præ-

D cunctis habitatoribus loci istius fuerit consummata feliciter, in me tamen resistentibus meis meritis, non probatur impleta. Cum enim parvitatem meam hæc sancta insula, velut præclara mater, et unica ac singularis bonorum omnium nutrix, brachiis quondam pietatis exceperit, et non parvo spatio educaverit, vel nutrire contenderit, licet reliquos ad virtutum culmen evexerit, a me tanquam, quia cordis mei duritia contradixit, omnes negligentias adferre non potuit. Et ideo cum omni humilitate supplico, et tota cordis contritione depono ut, quod negator meis meritis, vestris orationibus supplicator; et ego peculiaris alumnus vester sic precum vestrarum suffragiis merear adjuvari, ut hoc ipsum, quod in iste sancto loco nutritus sum, non mihi iudicium pariat, sed profectum. Plura ibi prosequitur in eandem sententiam, et alibi non raro: at hæc in Sancti scriptis legi poterunt.

paratio et beata mors; dolor omnium in ejus obitu A et sepultura.

29. Chartarius (a) publicus nomine Desiderius, cum multo tempore quartanis febribus fortiter ita urgere-
tur, ut etiam prævalida juventute careret; aquam unde corpus illud sanctum lotum est, paululum hau-
sit, atque etiam ita sanatus est, ut non solum febris ipsa juvenem non repeteret, sed etiam virtus et robur
pristinum in ipso, Domino annuente, rediret.

Filius vero illustris viri Salvi, cum tertianis febribus satis graviter urgeretur, et, ut est studium talis viri, crebris potionibus huic infirmitati competentibus illum studeret mederi, nihil prorsus juvari potuit. Tunc ut Christianus: Curre, inquit, fili, et quære
aquam unde dominus-episcopus lotus est, aut certe de vestimento suo reliquias lava, et bibe, et Dominus
dabit sanitatem. Statim ut factum est, omnis febris, et quidquid incommodum fuit, ab eo discessit.

Filius etiam illustris viri quondam Martiani gravi-
ter febribus incommodis sic angebatur, ut etiam a medicis desperaretur. Ille vero, ut Deus inspirat propitius, quibus vult mederi, fide et alacritate cœ-
pit petere ut aliquid quod de vestibus famuli Domini erat, ipsi lavatum bibendum daretur. Tunc ad me,
vel ad reliquos absentes, qui inde sibi aliquid reser-
varant, curritur; apud quempiam quæsitum, inven-
tum, datumque est de vestimento quod exhibitum est, aquam ipsam sumpsit, sanusque effectus est, hujusque miraculi testis per seipsum existit.

30. Alias vero, eunte me per plateam, Francus C quidam, jam totus frigore quartanæ febris incurvus atque tremebundus, ante me ambulabat. Et cum ve-
lociter ire disponerem ego, quo cœperam, cœpit post me clamare: Benedicte, si habes, da mihi de drapo (b) sancti Cæsarii propter frigoras [frigora], quia multis valet, volo bibere. Ego, qui velociter properare volebam quo cœperam, dixi: Si me ex-
spectas, crastino do tibi quod quæris. Ille vero ait: Ego hodie habeo diem, et jam totus tremo; quando te expectare habeo? Tunc ego non otiose mihi illum in platea toties ante positum cogitans, dixi ad eum: Veni, juvenis, ego tibi dabo quod quæris. Statim ambo redivimus; et cum in cella mea ingressi, ma-
nus uterque lavassemus [lavissemus], protuli linteum ex quo sanctum corpus dulcis domni [al. add. boni] D tersum fuerat. Tuli ego parvulam partem, ut darem ei; et ille Francus cum grandi furore [al. timore] ait ad me: Tolle, homo, quid mentiris? Ego audivi quod ille Benedictus non linteum, sed pannos in usum

(a) Chartarius hoc loco designat commentariensem seu notarium, ut vulgo loquimur.

(b) Id est panno, Gallis drapo.

(c) Barralis legit capitulum. Porro vox capitellum pro variis sumitur; at hic significare videtur horas canonicas breviores. Utitur hac voce Turonensis in Historia Francorum lib. ix, cap. 6, in eadem, ut apparet, significatione: « Et ingressus in oratorium, me postposito, ipse capitellum unum atque alterum ac tertium dicit. »

(d) Cicindelis aut cicindilis, lampadem designat,

habuerit, quod ego lavare volo, et de aqua desidero libere. Tunc ego cum lacrymis dixi: Bene dicia, verum audisti. Sed hinc [id est hoc linteo] corpus ipsius sancti quando transiit detersum est. Et ille: Da ergo, inquit, si sanus sim. Acceptura [pro accepto linteo] itaque statim in eadem hora a Domino sanita-
tem sensit.

31. Sed quia beneficia orationum servi Domini, quæ corporibus et animabus Christus per illum præstitit, omnino nulla lingua valet ad dignum est ex-
pedire, licet rusticitas meæ eloquentiæ quasi fatua resonet, quia nec peritus sermone existo, tamen cum sapientibus sermo est, pauca etiam testimonia magna sunt rerum emolumenta; sensus suos pro testimonio habent qui fideli mente vera dicta suscipiunt. Illud tamen non præteream quod nuper in cella sua ces-
sit, ubi corpusculum quievit, ex qua ad superna mi-
gravit. Dicentibus sanctis fratribus inibi capitella (c), ipsis præstantibus [al. presentibus], unus de cubi-
culariis, quos in obsequio habuit, dum cicindelem (d) concianaret, de manibus ei super lapidem lapsus est: qui nec versit [id est versus est], nec fregit, nec extinctus est.

32. Dum ergo hic evangelista, ut legimus, eximium summumque verbi opus opportune importune agit, dumque sacrum complet officium, adest Dei natu, non tradente ipso, ut criminabantur Ariani, sed ta-
men jugiter exorante pro omnibus, cum tranquillitate et quiete in Arelatensium civitate gloriosissimi Child-
deberti (e) catholicissimum in Christi nomine re-
gnum, cum virtute mansuetum, cum severitate com-
mune, cum humilitate conspicuum, sacerdotes Domini non terrore concutiens, sed veneratione constringens. in Gallis eminentius omnibus, in Ecclesiis cunctis æquale privilegio, celsitudine, civitatem humanitas recognoscens. De hoc ergo homo Dei reffectus pari-
ter et lætus despexit Ariomanitas minas et crebras accusationes, falsiloquia, simulationes confictas. Vidit ergo et lætatus est, appositusque ad patres suos in senectute bona in Christi nomine plenus dierum.

33. Cum ergo crebro semianimem redderet ipsum conspectibus nostris infirmitas; et inter hæc septua-
gesimum tertium gereret totius vitæ transitus annum, e quibus quadragesimum in pontificatu verteret cir-
culus gyrum; animadvertit per spiritum imminere transitus diem, et inter non modicos quos patiebatur dolores, sciscitatus est quam in proximo esset bea-
tissimi Augustini depositionis dies. Et cum imminere commemorationem ipsius didicisset, Confido, ait, in

ut jam alias moui.

(e) Quo tempore et qua occasione ad Childbertum pervenerit civitas Arelatensis, jam dixi in adnotatis ad lib. i, cap. 3, not. Porro Childdebertus catho-
licus erat, cum Gothis Ariani diu paruisset Arela-
tenses; erat quoque benignus in personas ecclesia-
sticas, ut testantur varix ejus foundationes. Hinc mirum non est laudari ejus regnum ab auctore Vita, licet a loquin gesta ejus omnia non sint æque lau-
danda.

Domino, quod meum transitum non longe divisurus est ab ipsis; quia, ut ipsi nostis, quantum dilexi ejus catholicissimum sensum, tantum me, etsi discrepantem meritis, minime tamen reor distantia longiore depositionis meæ diem ab ejus obitu tempore sequestrari: interea crescit additurque exitus Israel de terra Ægypti, id est animæ sanctæ de hoc mundo corporalis vitæ migratio.

34. Jubet ergo se monasterio virginum, quod ipse fundaverat, sella famulantium manu gestari, quasi consolaturus anxias, quibus suspicio transitus sui abstulerat somnum, et cibum oblivio. Psalmorum quoque sono lacrymis intercluso, mugitum pro cantico, et gemitum pro *Alleluia* reddebant. Consolatis igitur compellatisque filiabus non alacritatem contulit, sed mœrorem accumulavit. Etenim in promptu erat agnoscere jam migraturum esse ad divinam patriam pium Patrem. Alloquitur itaque primam, quasi more et dulcedine sua ultra ducentarum puellarum venerabilem Cæsariam (a) matrem, et consolatur, atque ad palmam tendere supernæ vocationis hortatur; et ut teneant regulam quam ipse ante aliquot annos instituerat, monet; sicque etiam taliter eandem testamento suo (b), succedentibus etiam sibi episcopis, et reliquo clero præfecturæ, vel comitibus, seu civibus per epistolas suas commendat, quatenus minime perferrent tempore post futuro laborem. Erat constitutio ipsius monasterii eo tempore annis plenariis 30 (c). Dat ergo eis orationem et benedictionem, vale ultimum dicens, illis rugientibus, ad ecclesiam revertitur. Tertio namque die post sancti Genesii (d) C

(a) Hæc Cæsaria secunda, quæ sorori Cæsarii successerat.

(b) Testamentum dedimus in Commentario, § 6.

(c) De monasterio ædificato egimus, ibid., § 2.

(d) Acta S. Genesii martyris Arelatensis illustrata

* Qui S. Cæsarii vitam in Bibliotheca Regis exscripsit, hunc commentarium omiserat. Postea vero animadvertentes de eo frequenter agi in notis, ipsam ad calcem tomi, quia jam non alius nobis patebat locus, rejecimus. Ebr.

A festum, id est vi calendarum Septembrium ante diem depositionis sancti Augustini antistitis, et post diem dedicationis monasterii sui cum jam (e), valedixisset pridie cunctis, imminente hora prima, inter manus qui aderam pontificum, et presbyterorum, ac diaconorum, beatam animam lætus emisit ad Christum.

35. Sancti etiam corporis vestimenta ita a diversis lamentantibus vel fidelibus populis pia violentia diripiebantur, ut assistentibus nobis presbyteris ministrisque vix potuerit vel a suscipiendarum reliquiarum patientia revocari. De quibus jugiter, Deo præstante, sicut superius dixi, infirmorum curationes creberrime celebrantur. Admirabile quidem gaudium fecit in cœlis, in terris vero intolerabilem luctum reliquit; quem luctum non solum boni, sed et si qui mali viderunt, simul participarunt. Nam quis in exsequiis illis sanetus vel extraneus propter lacrymas psalmum cecinit? Sed omnes omnino boni malive, justi et injusti, Christiani vel Judæi, antecedentes vel sequentes voces dabant: Væ, væ, et quotidie amplius væ, quia non fuit dignus mundus diutius talem habere præconem seu intercessorem. Sepultus itaque est in basilica Sanctæ Mariæ semper virginis, quam ipse condidit, ubi sacra virginum corpora de monasterio suo conduntur. Nos quoque fidei devotione et sedulitate debita veneremur in terris, cujus anima confidimus, gaudemus, et gloriamur, quod præfulget in cœlis, ad laudem et honorem Jesu Christi Domini nostri, qui cum æterno Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per infinita sæcula sæculorum. Amen.

sunt ad 25 Augusti.

(e) Dedicationem factam 26 Septembris anni 512 diximus in Commentario * num. 18, indeque cum Pagio probavimus mortuum esse anno 542.

OPERUM PARS PRIOR.

SERMONES.

I.

S. Cæsario Arelatensi ascripti sunt sermones sequentes Appendicis tomi quinti S. Augustini operum, nempe:

Sermones 2, 4, 8, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 19, 22, 28, 29, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 42, 44, 45, 63, 66, 69, 76, 78, 89, 91, 93, 104, 107, 110, 112, 115, 116, 129, 131, 139, 145, 173, 174, 224, 225, 228, 230, 244, 249, 253, 256, 267, 269, 279, 281, 286, 288, 289, 292, 293, 301, 303, 306, 307, 308, 309, 313, 314.

II.

(Ex Bibliotheca Maxima Patrum Margarini de la Bigne.)

HOMILIA PRIMA.

De Paschate.

Exsulta, cœlum, et lætare, terra. Deus iste amplius ex sepulcro radiavit quam de sole refulsit.

D Doleat infernus, quia resolutus est; gaudeat, quia visitatus est.

Resultet, quia ignotam lucem post sæcula longa vidit, et in profundæ noctis caligine respiravit. O